

**vakblad voor
informatieprofessionals**

**Torenhoge kosten,
beperkte toegang**

Worstelen met
e-collectioneren

Kunst helpt papier

Heilzaam medicijn
tegen 'legebiblio-
theeksyndroom'

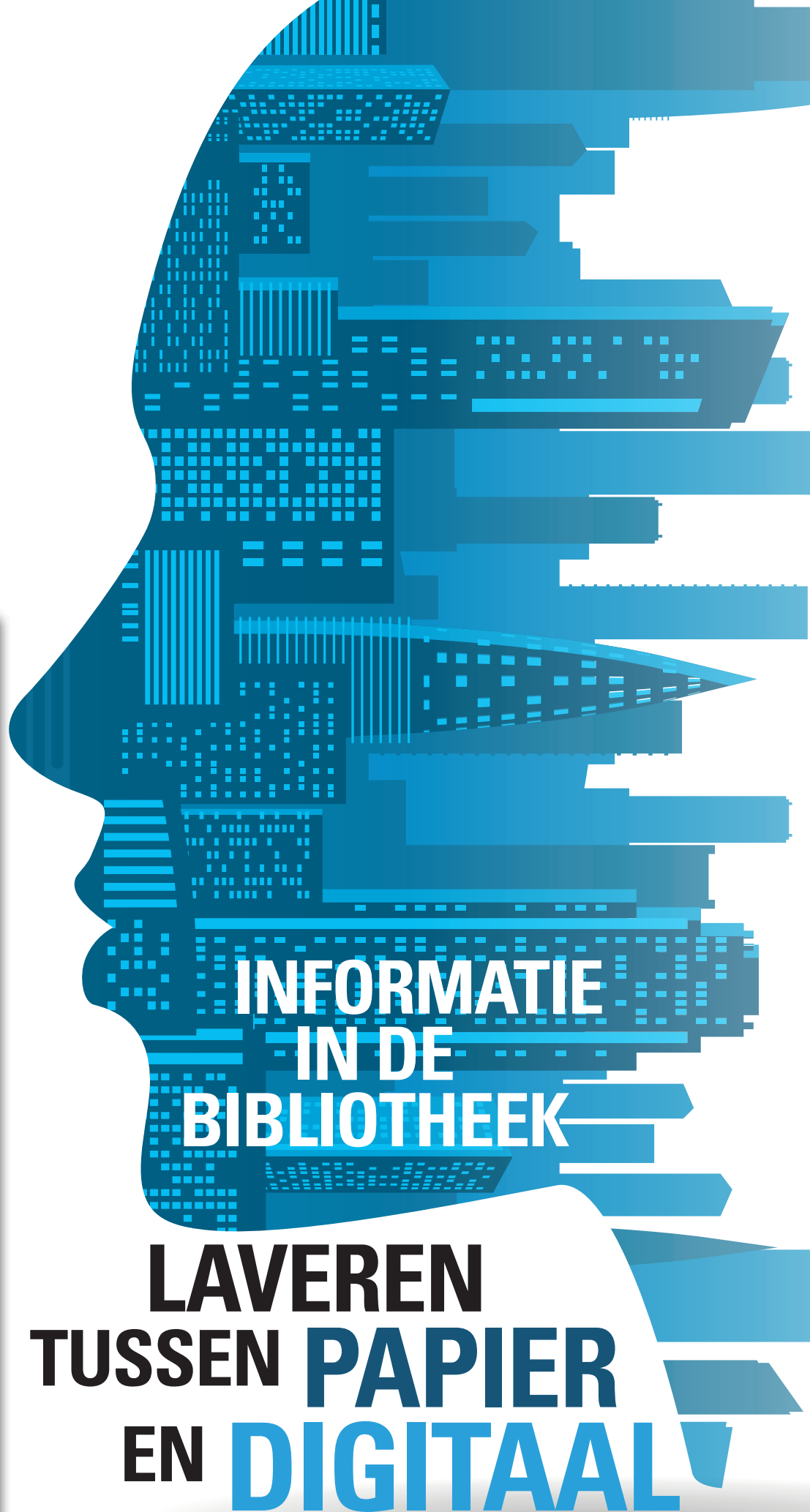
Boekrecensie

Rise & fall van een
makelaar in kennis

**Omgaan met
zwarte bladzijden**

Van Sabena's archief
tot damage control

2022 | 06

**INFORMATIE
IN DE
BIBLIOTHEEK**

**LAVAREN
TUSSEN PAPIER
EN DIGITAAL**

COLOFON

IP is met zijn hybride magazine (digitaal en papier), website, nieuwsbrief, events, podcast en socials het platform voor de informatieprofessional van vandaag en morgen.

ISSN: 1385-5328

IP is een uitgave (26ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg
tel. 06-223 75 75 9
www.informatieprofessional.nl

redactieadres

IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-223 75 75 9,
e-mail redactie@informatie-
professional.nl

redactie

Marjo Bakker, Maarten
Brinkerink, Wilbert Helmus,
Vincent M.A. Janssen,
Leen Liefsoens, Cindy Lammers
(hoofdredacteur), Matthijs
van Otegem, Mirjam Raaphorst
en Daniël de Vette

vormgeving

Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl

medewerkers aan dit nummer

Alie Bijker, Willem Jan Faber,
Rob Feenstra, Frank Huysmans,
Marijn Mostart, Louise Otting,
John van de Pas, Bert Zeeman

abonnementen

Voor abonnementsprijzen
en andere informatie zie
Informatieprofessional.nl

advertentieverkoop

Voor informatie over adverteren:
Kyra Veenhuijsen, e-mail
k.veenhuijsen@bureauvanvliet.
com, tel. 023-571 47 45.
Zie voor een overzicht van de
mogelijkheden en de mediakaart
ook informatieprofessional.nl

Het verlenen van toestemming
tot publicatie in dit tijdschrift
strekt zich tevens uit tot het
in enigerlei vorm elektronisch
beschikbaar stellen.

INHOUD

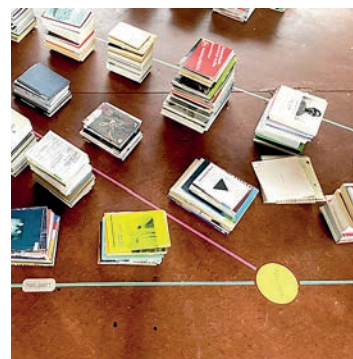

10 Nepnieuws en hogescholen

Tijdens een minisymposium bij De Haagse Hogeschool, ter afscheid van Jos van Helvoort, werden de fenomenen nepnieuws en desinformatie van meerdere kanten belicht. Een kort verslag.

12 Kunst helpt papier

In veel bibliotheken verdwijnen papieren collecties naar de achtergrond. Hoe voorkom je dat je last krijgt van het 'legebibliotheeksyndroom'? Connecties aangaan met kunstenaars blijkt heilzaam.

16 Worstelen met e-books

De vraag naar e-books is flink gestegen, maar tegelijk stapelen de problemen voor bibliotheken zich op. Alie Bijker en Louise Otting schetsen het e-bookslandschap en doen aanbevelingen.

RUBRIEKEN

04
Data in beeld
Fiona Tan

09
IP Lingo
Regenboog-
taalkunde

15
Column Frank Huysmans
Open overheid.
Maar dan echt

32
Gelezen
Studie- en
leesvoer
voor IP'ers

SAMEN

nder het mom van 'herhaling is de kracht van de boodschap': IP verschijnt sinds begin 2022 nog steeds negen keer per jaar, maar dan vijf

keer als digitaal magazine en vier keer als papieren blad, waarvan nummer 6 nu voor je ligt. Zelfde frequentie, wisselende jas. Er zijn lezers die het digitale magazine 'de IP-nieuwsbrief' noemen. Dat klopt natuurlijk niet. Een nieuwsbrief bevat een verzameling nieuwtjes en *miscellaneous* die gratis wordt verspreid. Een *e-magazine* daarentegen is 'gewoon' een tijdschrift, maar in digitale vorm. We moeten soms nog wennen aan de digitalisering en haar gevolgen, dat snap ik best.

Bibliotheken weten er alles van. Zo kun je lezen in deze editie hoe het collectioneren van e-books voor studenten een hels karwei is. De vraag naar digitale boeken stijgt – dank, corona! – en daarmee de prijs van deze boeken. Uitgevers hanteren schandalige bedragen. Als de vraag groot is en de nood hoog, veranderen commerciële partijen vrij eenvoudig in bloedhonden. Ik hoop met de auteurs van het artikel dat er snel schappelijker afspraken komen tussen uitgever en onderwijs(bibliotheek).

Daarnaast duikt een ander verhaal in deze IP in het 'legebibliotheeksyndroom': hoe de papieren collectie steeds meer in het depot verdwijnt vanwege de digitalisering van informatie. Toch betekent dit niet het einde van het boek. Wat bijvoorbeeld helpt is de creatieve inbreng van kunstenaars loslaten op collectiebeheer, fysieke inrichting en sociale activiteiten in de bibliotheek. Dan krijg je ideeën als een boekeniglo en boeken verbeeld als linked data. Bovendien (en terugkomend op het begin): waarom niet en-en? Digitaal en papier kunnen prima naast elkaar bestaan. Als het zijn/haar doel maar dient. <

REDACTIONEEL | Cindy Lammers

26

Boekrecensie

In 2014 viel voor informatie-intermediair Swets & Zeitlinger het doek. Bram Bouwens tekende de geschiedenis van het concern op in een boek, Bert Zeeman nam het onder de loep.

30

NLP en AI

Fijnmazig zoeken in de collecties en al deze data aan elkaar en aan andere bronnen verbinden: de KB gebruikt de huidige ontwikkelingen in NLP en AI om dit mogelijk te maken.

20

Zwarte bladzijden

Hoe ga je om met zwarte bladzijden in je bedrijfsgeschiedenis? Een kijkje in de archieven van Sabena, en twee IP'ers over het belang van historische empathie en goed informatiebeheer.

35

Buitenland

Story map
Belgica

36

Verenigingen

Beroeps-
verenigings-
nieuws

38

Gastcolumn

Datadilemma's

39

Lifehacking

Liever luisteren
dan lezen

> Meer over de tentoonstelling en Fiona Tan vind je op pagina 6.

VERZAMEL-FASCINATIE

Hoe worden herinneringen bewaard? Hoe wordt informatie geïnventariseerd, geordend en opgeslagen – in archieven, in geheugens, in het landschap, op film? Beeldend kunstenaar en filmmaker Fiona Tan

onderzoekt manieren waarop we de wereld om ons heen vastleggen. Daarbij werkt ze met fotografie en bewegend beeld, en creëert ze ruimtelijke installaties. Dit najaar presenteert Eye Filmmuseum het werk van Tan in de solotentoonstelling *Mountains and Molehills*. <

De installatie *Inventory* (2012); Fiona Tan en Frith Street Gallery, Londen.

FOCUS OP WAARNEMING, ORDENING EN OPSLAG

Van 1 oktober 2022 tot en met 8 januari 2023 is in Eye Filmmuseum in Amsterdam de solotentoonstelling *Mountains and Molehills* te zien van Fiona Tan. Beeldend kunstenaar en filmmaker, gebo-

Een still uit *Gray Glass* (2020).

Een still uit *Footsteps* (2022).

Een still uit *Footsteps* (2022).

ren in Indonesië, opgegroeid in Australië en sinds eind jaren tachtig wonend en werkend vanuit Amsterdam, waar ze studeerde aan de Gerrit Rietveld Academie. Tans werk wordt veelvuldig getoond in en verzameld door internationale musea.

Centraal in de tentoonstelling staan de werken *Gray Glass* (2020) en *Inventory* (2012), en het nieuwe werk *Footsteps* (2022) dat Tan maakte op uitnodiging van Eye. In deze video-installaties komt de verhouding tussen degenen aan weerszijden van de lens aan bod, maar ook de relaties tussen beeld, maker en kijker. Tan beschouwt tijd als medium en als werktuig. Tijd is materiaal dat ze onderzoekt, kneedt en bewerkt tot kunstwerk – vaak met combinaties van stilstaand en bewegend beeld. Daarbij kijkt ze met een kritische maar ook poëtische blik naar manieren van waarnemen en representeren.

Vergeten documentaire filmbeelden

In *Footsteps* legt Tan een verbinding tussen persoonlijke verhalen en de wereld om ons heen. Daarbij maakt ze gebruik van materiaal dat ze vond in de collectie van Eye: vergeten Nederlandse documentairebeelden uit het tijdperk van de stomme film, meer dan honderd jaar oud. Op de opnamen zijn spelende kinderen en Hollandse molens, maar ook zwaar fysiek werk op het platteland en in fabrieken te zien. De beelden worden gecombineerd met teksten uit brieven die Tan van haar vader ontving in de periode dat ze net in Nederland was komen wonen. Zonder er ooit te zijn geweest wist Tans vader veel over Nederland dankzij zijn scholing in Indonesië.

Dekoloniseren van archieven

Uit het oeuvre van Tan spreekt een fascinatie voor archieven, musea, collecties, depots en de bijbehorende architectuur. Waar komt de menselijke drang vandaan om dingen te bewaren? Hoe wordt informatie geïnventariseerd, geordend en opgeslagen – fysiek en mentaal? Wie heeft hier zeggenschap over en tot welke machtsstructuren leidt dit? Deze vragen zijn verbonden met het dekoloniseren van archieven, een vraagstuk waar ook Eye zich op richt.

> fionatan.nl
> eyefilm.nl

PROMOTIE WL ROTTERDAM V

Tijdens het World Library and Information Congress (WLIC) 2022 in Dublin, eind juli, vond de aftrap plaats van de promotie voor het congres in Rotterdam volgend jaar.

Door de coronapandemie kon het WLIC in Rotterdam eerder niet doorgaan, maar volgend jaar vindt de 88ste editie van het congres dan eindelijk plaats in de havenstad: **van 21 tot en met 25 augustus 2023**. Theo Kemperman, directeur van Bibliotheek Rotterdam, is voorzitter van het Nationaal Comité (NC) met vertegenwoordigers van de Koninklijke Bibliotheek, de Vereniging van Openbare Bibliotheken, universiteitsbibliotheken en provinciale bibliotheken. Samen met de International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) en congresorganisator K.I.T. organiseert het NC het congres.

Impact van bibliotheken

In Dublin hebben de leden van het NC veel mensen gesproken en reclame gemaakt voor het WLIC van volgend jaar, vertelt Kemperman. 'Het was hartverwarmend om na de coronabeperkingen weer zo veel enthousiaste en gemotiveerde collega's uit de hele wereld fysiek te kunnen ontmoeten, bestaande allianties te versterken en nieuwe vrienden te maken. Het NC ziet de uitdagingen die de organisatie van zo'n enorm congres met zich meebrengt, maar meer nog de kansen die het biedt voor de Nederlandse bibliotheken om in de samenwerking ernaartoe onze netwerken te versterken en op het congres zelf

IC 2023 AN START

als gastheer van talloze internationale netwerken de wereld te laten ervaren wat de impact van bibliotheken kan zijn op individuele gebruikers, gemeenschappen en maatschappijen.' In de stand van IFLA was een speciale desk ingericht met informatie en promotietekenen voor volgend jaar.

Verbonden met Erasmus

Tijdens het congres in Rotterdam zullen de doelen uit de IFLA Global Vision en de UNESCO Sustainable Development Goals (SDG's) centraal staan. Vanuit het thema 'Let's work together, let's library' zal worden verkend hoe bibliotheken kunnen bijdragen aan een duurzame, inclusieve samenleving: een maatschappij waarin iedereen kan meedoen. Belangrijke onderwerpen die aan bod zullen komen, zijn persoonlijke ontwikkeling, het stimuleren van lezen, het ontwik-

kelen van taal- en digitale vaardigheden, en de vrije toegang tot cultuur, digitale kennis en innovatie. Het congres zal daarnaast verbonden zijn met de geest van de bekendste Rotterdamse denker: Desiderius Erasmus. Zijn ideeën droegen bij aan de ontwikkeling van de universele waarden van het humanisme en de verlichting. Veel

zienswijzen van Erasmus komen nauw overeen met hoe bibliotheken naar de samenleving kijken en hoe IFLA internationaal bibliotheken verbindt. Een mooi voorbeeld hiervan is zijn uitspraak: 'Zonder talen en literatuur kunnen staten niet bloeien, kan leven niet beschaafd zijn, kan een mens geen mens zijn.'

Vrijwilligers gevraagd

Voor een succesvol congres zijn naast enthousiaste bezoekers ook vrijwilligers van groot belang, weet de organisatie. Meer informatie hierover, en over het congres in het algemeen, vind je de komende maanden op de congreswebsite: 2023.ifla.org. <

SMART HUMANITY-EVENT KNVI OP 23 NOVEMBER IN DE OBA

Op 23 november organiseert beroepsvereniging KNVI weer haar Smart Humanity-event, een dag waarop 'het vakgebied van de informatioprofessional vanuit verschillende perspectieven wordt belicht en tegelijkertijd naar verbinding tussen de disciplines informatiemanagement, informatievoorziening en informatietechnologie wordt gezocht'.

De KNVI heeft het evenement al meerdere keren georganiseerd, de laatste fysieke editie was in 2019. Door de coronamaatregelen werd in 2020 gekozen voor een online tv-format en vond Smart Humanity in 2021 niet plaats. Dit jaar echter is er weer een live event dat zal plaatsvinden

in de Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA). De dag heeft een iets andere opzet dan in 2019, zo laat de KNVI weten. Het event zal na ontvangst om 13 uur aftrappen met een plenaire sessie over een actueel thema. Daarna gaan de bezoekers uiteen in verschillende sessies die

worden ingevuld door de bestuurders van de interessegroepen van de KNVI. De verbinding wordt gezocht op de informatiemarkt waar deze interessegroepen zich

zelf presenteren en hun plannen en aanbod voor 2023 uiteenzetten. De dag sluit af met een borrel om 17 uur, en voor wie dit wil, is er aansluitend een diner met avondprogramma tot circa 20 uur.

> Voor meer informatie en updates over Smart Humanity 2022: knvi.nl. <

ONDERZOEK INFORMATIEORLOG OEKRAÏNE: 'GEVESTIGDE MEDIA MEEST BETROUWBAAR'

Hoe ervaren Nederlanders en Vlamingen (des)informatie over de oorlog in Oekraïne? BENEDMO-onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam deden er, samen met een internationaal consortium van wetenschappers, onderzoek naar.

Al weken voor de Russische inval in Oekraïne zagen factcheckers een toename van desinformatie over het conflict tussen de twee landen. Hoewel de verspreiding van desinformatie al snel onderdeel werd van de oorlog, vormen dergelijke tactieken alleen een gevaar voor democratieën als burgers er ook vatbaar voor zijn. Daarom zetten BENEDMO-onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam (benedmo.eu), samen met een internationaal consortium van wetenschappers, in april en mei 2022 een vergelijkende studie op met 19.037 respondenten in negentien landen – waaronder Nederland en België – over hoe mensen omgaan met informatie over de oorlog in Oekraïne.

Opzettelijke manipulatie

Uit het onderzoek blijkt dat zowel Nederlanders als Vlamingen de informatie over het algemeen meer vertrouwen dan wantrouwen. In vergelijking met inwoners van andere landen uit de studie maken zij zich iets minder zorgen over desinformatie over de oorlog.

Gevraagd naar de bronnen die mensen met desinformatie associëren, vinden zowel Nederlanders als Vlamingen dat vooral Russische bronnen onjuiste informatie verspreiden. Ze zijn ook kritisch over sociale media en over rechtse en linkse alternatieve media. Als meest betrouwbare bronnen zien Nederlanders en Vlamingen vooral gevestigde media in hun eigen land en de NAVO. Dit komt grotendeels overeen met de percepties van burgers in de andere onderzochte landen.

Onjuiste informatie kan in tijden van onzekerheid veel verschillende oorzaken hebben. Opzettelijke manipulatie wordt onder zowel Nederlanders als Vlamingen als de meest waarschijnlijke reden gezien, zo blijkt uit de studie. Verder spelen gebrek aan deskundigen en slechte toegang tot de conflictgebieden een rol.

Vervolgonderzoek factchecken

Over het algemeen geven de resultaten reden voor optimisme, vinden de onderzoekers: Nederlanders en Vlamingen zijn zich bewust van het probleem van desinformatie in de context van de Russische inval in Oekraïne en ze vertrouwen vooral op betrouwbare bronnen met gevalideerde informatie, zoals gevestigde media en de NAVO. Ze zijn ook redelijk kritisch tegenover bronnen die de grootste neiging hebben om onjuiste informatie te verspreiden, zoals Russische bronnen, sociale media en alternatieve media. Ondanks deze positieve bevindingen vindt desinformatie ook in Nederland en Vlaanderen de weg naar groepen die hier het meest vatbaar voor zijn, zo weten de onderzoekers. Er is nog veel onbekend over deze groepen in de context van de oorlog in Oekraïne en over in hoeverre factchecken een effectieve strategie is om de negatieve effecten van desinformatie tegen te gaan. In een vervolgonderzoek willen de onderzoekers dit proberen te achterhalen.

> Voor meer over deze studie: bit.ly/benedmo-informatieoorlog.

NOMINEREN VOOR NEDERLANDSE DATAPRIJS 2022 KAN TOT 30 SEPTEMBER

Wie een FAIR dataset wil nomineren om kans te maken op de Nederlandse Dataprijs 2022 kan dat doen tot 30 september.

Om de twee jaar wordt de Nederlandse Dataprijs uitgereikt aan een individu of een team dat onderzoeksdata FAIR maakt. Om kans te maken op deze prijs kan een eigen dataset worden genomineerd of een dataset die door een ander individu of onderzoeksgroep is geproduceerd. Nominaties zijn beperkt tot onderzoek dat is geleid of primair is uitgevoerd door onderzoek verrichtende organisaties in Nederland. Nomineren kan tot 30 september via bit.ly/formulier-dataprijs2022. De Dataprijs wordt uitgereikt in drie categorieën:

- > Humaniora en sociale wetenschappen
- > Exacte en technische wetenschappen
- > Medische en levenswetenschappen

De winnaars van de Nederlandse Dataprijs ontvangen 3.500 euro om hun dataset(s) meer FAIR te maken, bijvoorbeeld door een symposium te organiseren of door de data online toegankelijk te maken. De prijs wordt op 29 november uitgereikt tijdens de FAIR Data Day | Reusing Data to Advance Science. De prijs is een initiatief van Research Data Netherlands (RDNL) en Nationaal Programma Open Science (NPOS).

KB LANCEERT COLLECTIE LHBT+-WEBSITES

De KB, de nationale bibliotheek, heeft een webcollectie over de LHBT+-cultuur in Nederland gelanceerd. Er is sinds 2018 aan gewerkt, met als doel de digitale cultuur van de LHBT+-gemeenschap vast te leggen voor hedendaags en toekomstig onderzoek.

De collectie bestaat uit zo'n vierhonderd sites uit het tijdvak 2007 tot heden en geeft een breed beeld van de belangrijke onderdelen en ontwikkelingen van de LHBT+-gemeenschap in Nederland. Volgens Kees Teszelszky, conservator Digitale Collecties bij de KB, toont de webcollectie zowel de innovatieve digitale geschiedenis als de emancipatie van de LHBT+-gemeenschap in Nederland. 'Mensen die worden gediscrimineerd, die zich niet kunnen uiten of die niet zichzelf kunnen zijn in de analoge wereld, zoeken vaak hun heil online. De LHBT+-gemeenschap was daarin pionierend. Op internet konden deze gelijkgestemden elkaar ontmoeten, informatie vinden en uitwisselen, en een eigen identiteit opbouwen en uitdragen. Dit droeg weer bij aan de ontwikkeling van belangenorganisaties, platformen voor lotgenotencontact en hulpverlening.'

Pionierende online gemeenschap

De KB-webcollectie bestaat uit bekende online platformen zoals die van belangenorganisatie COC en LHBT+-erfgoedorganisatie IHLIA, maar ook uit innovatieve ini-

tiatieven, zoals de eerste digitale roman: *Roes der zinnen* van Marcel Bullinga uit 1994. Teszelszky: 'De KB volgt deze gemeenschap al lange tijd online, maar toen duidelijk werd hoe belangrijk de LHBT+-cultuur is geweest voor de ontwikkeling van het vroege web, besloten we een speciale webcollectie aan te leggen. De sites

laten de geleidelijke emancipatie van deze gemeenschap zien. Ze tonen met welke vormen van discriminatie en uitsluiting LHBT+'ers tot op de dag van vandaag te maken hebben, maar ook hoe de diversiteit van deze gemeenschap is gegroeid.'

De LHBT+-collectie is door bezoekers met een geldige KB-jaarpas te bestuderen in de leeszaal van de KB in Den Haag. De collectiebeschrijving (bit.ly/collectiebeschrijving-LHBT) is voor iedereen toegankelijk.

Rob Feenstra

Projectleider/consultant bij de Universitaire Bibliotheken Leiden; heeft als aandachtsgebieden bibliotheeksystemen en de digitale bibliotheek

Regenboogtaalkunde

In 2017 belandde regenboogtaal op de derde plaats in de Word van het Jaar-verkiezing (appongeluk, wie heeft het er nog over, was dat jaar de winnaar). Het ging bij regenboogtaal om genderneutraal taalgebruik. Met name de gemeente Amsterdam maakte zich sterk voor, bijvoorbeeld, het gebruik van ouders in plaats van vaders en moeders, of biseksueel persoon in plaats van biseksueel. De laatste tijd is er veel aandacht voor het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden (hen, hun, lij, vij et cetera) voor non-binaire personen.

En nu is er dan regenboogtaalkunde. Taalwetenschapper Sterre Leufkens muntte het woord in *Onze Taal*. Het gaat in de regenboogtaalkunde om de vraag hoe de taal van lhbt'ers afwijkt van die van heteroseksuele of cisgender personen. Een vroeg voorbeeld daarvan vond ik in het scriptiearchief van de Universiteit Leiden. In 1983 schreef Jolien Dekker 'Enkele prosodische kenmerken van de Nederlandse nicherige spraak' over intonatie en toonhoogte. Van iets latere datum zijn het *Homo-erotisch woordenboek* (1988) en *Lesbiaans; lexicon van de lesbotaal* (1991). In de Verenigde Staten wordt er sinds de jaren negentig systematisch onderzoek gedaan naar regenboogtaal, en het artikel in *Onze Taal* maakt duidelijk dat het vakgebied inmiddels ook in Nederland vaste voet aan de grond krijgt. Er is een breed scala aan onderwerpen. Onderzoekers zoals Dekker keken en kijken naar de uitspraak van lhbt'ers. Weer anderen bestuderen de geschiedenis van regenboogtaal. Er blijken in allerlei tijden en culturen lhbt-geheimtalen te hebben bestaan.

Een ander onderzoeksterrein is de ontwikkeling van woorden. Flikker was in eerste instantie een scheldwoord, maar werd ergens in de jaren zeventig een geuzennaam (ik herinner me de punkband Tedje en de Flikkers). Tegenwoordig is het gebruik van flikker weer minder bon ton. De Utrechtse onderzoeker Hielke Vriesendorp ontdekte dat homoseksuele twintigers meer Engels gebruiken dan hun niet-homoseksuele leeftijdsgenoten. Een constatering die vraagt om verder onderzoek. En steeds is er natuurlijk de vraag wat de drijvende kracht achter al deze ontwikkelingen is. Dat laatste geldt trouwens ook voor Leufkens' constatering dat het meeste onderzoek wordt gedaan naar taalgebruik van homoseksuele mannen. Hoe moeten we dat nu weer plaatsen?

Foto's: De Beeldstudio

Ter gelegenheid van het afscheid van Jos van Helvoort (links) werden de zes artikelen uit de serie *Achter het nepnieuws* die Vincent M.A. Janssen (rechts) schreef voor IP gebundeld in een boekje.

Nepnieuws en het hoger onderwijs

'Studenten moeten een kompas te ont

Tijdens een minisymposium bij De Haagse Hogeschool, ter afscheid van Jos van Helvoort, werden de fenomenen nepnieuws en desinformatie van meerdere kanten belicht. 'Iedereen zou zich nu moeten afvragen: hoe solide is mijn beeld van de werkelijkheid?'

Op 30 juni nam Jos van Helvoort, docent HBO-ICT en onderzoeker bij het lectoraat Duurzame Talentontwikkeling, afscheid van De Haagse Hogeschool. Voor die gelegenheid kreeg hij de kans om een eigen minisymposium te organiseren rond nepnieuws en het hoger onderwijs. Gastspreker was IP-redacteur Vincent M.A. Janssen, die voor het magazine in 2021 en 2022 een reeks van artikelen schreef over nepnieuws. In zijn voordracht nam Janssen zijn 75-koppige publiek mee op een reis langs verschillende vormen van desinformatie, maar ook langs de (on)mogelijkheden om nepnieuws te bestrijden of mensen die erin geloven op het 'rechte pad' te brengen.

Dé complotdenker bestaat niet

Ook tijdens de aansluitende forumdis-

cussie onder leiding van Peter Becker, docent aan de opleiding Data Science & Artificial Intelligence van De Haagse Hogeschool, werd beaamd dat het denken in groepen als wij-versus-zij niet helpt om op zinvolle wijze met elkaar in gesprek te gaan. Elke Müller, senior onderzoeker bij het lectoraat Filosofie van de Beroepspraktijk van De Haagse Hogeschool, verwoordde het zo: 'In werkelijkheid is het plaatje natuurlijk veel complexer en genuanceerder. Of zoals ook Vincent zei: dé complotdenker bestaat niet.'

Het groeiende wantrouwen tegen de regering en andere vertegenwoordigers van het gezag is echter ook zelf een van de aanjagers van politiek getinte desinformatie. Toch zet de Koninklijke Bibliotheek nog vol in op programma's die mensen weerbaar maken. Marjolein Oomes, kennisadviseur bij de KB: 'Er zijn al veel educatieve projecten

V.l.n.r.: Elke Müller, Marjolein Oomes, Frank Huysmans en Vincent M.A. Janssen.

leren wikkelen'

op dit gebied, maar het ontbreekt nog aan effectiviteitsmetingen.' De nationale bibliotheek wil daarin voorzien met SMILES (smiles.platoniq.net), het internationale mediawijsheidsproject dat jongeren helpt om nepnieuws te bestrijden en waar ook De Haagse Hogeschool deel van uitmaakt.

Sensationeel roddelverhaal

Frank Huysmans, hoogleraar Information Society aan de Universiteit van Amsterdam, benoemde de rol van digitalisering en de media. 'Vincent roept vragen op over onze omgang met verschillende werkelijkheidsbeelden. Verschillen zijn er natuurlijk altijd al geweest. Sociale media zorgen er echter voor dat bepaalde beelden nu veel sneller en op grotere schaal worden verspreid. Iedereen zou zich nu moeten afvragen: hoe solide is mijn beeld van de werkelijkheid?' Müller stelde

daartegenover dat bij het gebruik van de media natuurlijk ook het aspect entertainment een rol speelt. Wie heeft er nooit genoten van een sensationeel roddelverhaal waarvan je kunt weten dat het wellicht slechts voor een deel op waarheid berust?

Op je qui-vive zijn

Restte de vraag of je de strijd tegen desinformatie kunt overlaten aan informatiespecialisten. Oomes: 'We hebben alle disciplines nodig, ook kunstenaars bijvoorbeeld.' Het laatste woord was aan Jos van Helvoort, de scheidend hoeschooldocent: 'We zouden studenten moeten leren om een soort kompas te ontwikkelen. Je dient altijd op je qui-vive te zijn in de omgang met informatie en een manier te ontwikkelen om al het nieuws kritisch te volgen.'

Met dank aan Jos van Dijk.

'In de strijd tegen desinformatie hebben we alle disciplines nodig, informatie-specialisten, maar bijvoorbeeld ook kunstenaars'

Jos van Helvoort (1957) begon zijn loopbaan in de informatiesector als cursuscoördinator bij GO opleidingen. Vanaf 1 december 2001 werkte hij aan De Haagse Hogeschool als docent bij de opleiding Informatiedienstverlening en -Management (IDM), die in 2015 opging in de brede bacheloropleiding HBO-ICT. Voor het lectoraat Duurzame Talentontwikkeling deed hij onderzoek naar het beoordelen van informatievaardigheden, waarop hij in 2016 promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn werk als onderzoeker voor het lectoraat is de laatste jaren vooral gericht op het grensgebied van mediawijsheid en informatievaardigheden. De bestrijding van desinformatie staat daarbij centraal. Van Helvoort is lid van het Standing Committee en Organizing Committee van de European Conference on Information Literacy (ECIL).

Met een voorwoord door Jos van Helvoort | Vincent M.A. Janssen | Academische Uitgeverij Eburon | paperback 9789463014083 | € 16 | 48 pagina's | eburon.nl/product/achter-het-nepnieuws/

Een pdf van het volledige boekje is ook online beschikbaar in de HBO kennisbank en bij Narcis: bit.ly/surfsharekit-nepnieuws.

De kracht van verbeelding

Kunstenaarsinterventies in papieren collecties

In veel bibliotheken komen steeds meer studieplekken en digitale publicaties beschikbaar, en verdwijnen papieren collecties naar de achtergrond. Hoe voorkom je dat je last krijgt van het 'lege-bibliotheeksyndroom'? Hoe houd je je papieren collectie relevant en zichtbaar? De praktijk in een aantal Amsterdamse bibliotheken laat zien dat connecties aangaan met kunstenaars heilzaam is voor een nieuwe blik op collectiebeheer, fysieke inrichting en sociale activiteiten in de bibliotheek.

Marjo Bakker

Redacteur van IP en teamleider Collecties, data-steward en vakreferent bij het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies

'Mensen grasduinen rond via de "triples", stappen over stapeltjes boeken heen, bladeren, raken in gesprek'

Project 'Catching Up in the Archive' van Mariana Lanari bij kunstcentrum De Appel, 2022.

Verstopt achter de search box

Wat als je je collectie eens op een andere manier zou kunnen presenteren, als je collectie mobiel en niet zo plaatsgebonden zou kunnen worden, als zij zou kunnen reizen? Dat waren vragen waarop de collega's bij het Amsterdamse kunstcentrum De Appel al een tijdje zaten te broeden. Kunstenaar Mariana Lanari heeft hier in 'Catching Up in the Archive' een gewaagd antwoord op weten te geven door zestien-duizend publicaties in de publieke aula van De Appel neer te zetten – op de grond wel te verstaan. Ook de werkplekken van de collectiemedewerkers verhuisden mee. Tegelijkertijd heeft Lanari een nieuw datamodel ontwikkeld waarmee ze poogt netwerken binnen de collectiedata te laten zien en waaraan gebruikers kunnen bijdragen. Lanari's fascinatie voor toegang en wat er 'behind the search box' in de database gebeurt, komt vooral in het fysieke deel van het project onmiskenbaar naar voren. Het is linked data verbeeld, een open opstelling maar dan anders. Mensen grasduinen rond via de 'triples', stappen over stapeltjes boeken heen, bladeren, raken in gesprek. Lanari's verbeelding van de semantische relaties tussen collectie-items brengt de collectie naar de gebruikers toe en geeft tevens een nieuw beeld van de collectie. Niet iedere IP'er zal de papieren collectie zo letterlijk laagdrempelig willen aanbieden, maar het is een indrukwekkend gezicht.

Foto: Marjo Bakker

Medicijn tegen het 'legebibliotheeksyndroom'

Ook bij de universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit (UBVU) speelt de wens om de papieren collectie op nieuwe manieren zichtbaar en bruikbaar te maken. Door de grote beschikbaarheid van digitale publicaties huizen in de depots van de UBVU – net als in veel andere universiteitsbibliotheeken – veel ongebruikte publicaties en staan in de studiezalen steeds minder boeken. En dat terwijl studenten aangeven graag tussen boeken te willen studeren en het kunnen rondsuffelen in boekenkasten belangrijk te vinden. In het project 'Omboeken' onderzoekt de UBVU daarom waar de ruimte zit tussen alles bewaren en alles weggooien.

Naast thematische 'free little libraries' en 'safari's' door de boekendepots springt vooral het kunstwerk van Henk Schut in het oog. Schut is geïnteresseerd in wat boeken voor mensen betekenen en wat boeken met mensen doen. Voor de UBVU heeft hij een koepel gemaakt, een 'boekeniglo' eigenlijk, waarin bezoekers binnen kunnen verstillen – er staan speakers waar zacht geluid uit komt. Aan de buitenkant van de iglo bevinden zich de weinig gelezen boeken uit de collectie, zorgvuldig geselecteerd door de informatiespecialist. Het kunstwerk – dat een jaar zal blijven staan – is zo een manier om weinig gelezen boeken uit de magazijnen een tweede leven te geven en bij te dragen aan een levendige en inspirerende campus.

Linked data verbeeld in 'Catching Up in the Archive' van Mariana Lanari bij kunstcentrum De Appel, 2022.

'Het kunstwerk is een manier om weinig gelezen boeken uit de magazijnen een tweede leven te geven'

'Bij de Rijksakademie komt het initiatief voor de interventies van de kunstenaars en niet van de bibliotheek'

De bibliotheek als speelplaats

Bij de Rijksakademie in Amsterdam krijgen kunstenaars al jaren de vrije hand om interventies in de papieren collectie te plegen. De Rijksakademie nodigt elk jaar ruim twintig kunstenaars uit binnen- en buitenland uit om daar gedurende een à twee jaar als artist-in-residence te werken. De bibliotheek – ook wel de 'theoriewerkplaats' genoemd – wordt niet alleen intensief gebruikt voor studie (boeken mogen mee naar de ateliers), maar de boeken zijn ook onderdeel van de kunstprojecten zelf. De kunstenaars onderzoeken bijvoorbeeld gebruikerssporen, zoals annotaties en tekeningetjes in de kantlijn, in boeken (Omar Vega Macotela, 2019) of wat er gebeurt als je een boek voor de tweede keer leest (Maria Barnas, 2001). Ook de geur van boeken of het stof is verbeeld.

Soms is een kunstproject confronterend voor de bibliothecaris, zoals de tentoonstelling van driehonderd letterlijk opgelegde racistische en seksistische boeken uit de collectie (Anna Dasovi, 2018/19). Bij de Rijksakademie komt het initiatief voor de interventies van de kunstenaars en niet van de bibliotheek. De bibliotheek is een speelplaats waar alleen al de aanwezigheid van de kunstenaar van belang is. Door de sporen die de kunstenaars achterlaten, of het nu een boek van hun hand is of een nieuwe kijk op de collectie, is de bibliotheek van de Rijksakademie een echte kunstenaarsbibliotheek.

De boekeniglo van Henk Schut bij de UBVU, 2022.

Foto: Gert Jan van Rooij

KB Atelier

Buiten het Amsterdamse gebeurt natuurlijk ook het nodige. Zo is er in het KB Atelier, de experimentele ruimte van de nationale bibliotheek in Den Haag, een pilot artist-in-residence georganiseerd in samenwerking met de Haagse kunstinstelling Stroom. Onder andere ingegeven door de aankomende nieuwe KB-depots waar alles geheel geautomatiseerd zal verlopen, hebben twee kunstenaars en een kunstenaarscollectief de kans gekregen een kijkje te nemen in de huidige magazijnen van de KB. Digitalisering in relatie tot materialiteit stond centraal, met vragen als: wat betekent online zoeken en ontsluiten voor toegang tot kennis, wat gebeurt er als je niet meer fysiek langs de kasten kunt lopen, en wat is nu precies het verschil tussen een tastbaar boek en een digitaal exemplaar?

Kunstenaar Anne Green ploos één boek helemaal uit om te laten zien hoeveel informatie er in een boek staat en hoe oneindig veel informatie de KB in totaal opslaat. Kunstenaar Risk Hazekamp bood een ander perspectief op toegang tot kennis door naar organisch materiaal te zoeken in de magazijnen, en het kunstenaarscollectief gerlach en koop richtte zich op het proces en de methoden van terugvinden.

Project 'The library and the hunter' van Omar Vega Macotela bij de Rijksakademie Amsterdam, 2019.

De boeken met gebruikerssporen in de kantlijn werden op hun kant gezet.

'Dat de papieren collectie toekomst heeft staat buiten kijf, we zullen er alleen wel iets beter ons best voor moeten doen'

Bij de Amsterdamse erfgoedinstellingen verenigd in AdamNet (adamnet.nl) staat de komende tijd de toekomst van papieren collecties centraal. In een aantal kennissessies met sprekers en discussie bespreken de Amsterdamse informatieprofessionals diverse aspecten van dit thema. De eerste kennissessie dit jaar, op 19 mei bij kunstcentrum De Appel, ging over kunstenaarsinterventies in papieren collecties. De volgende kennissessie zal gaan over het 'ontzamelen' van papieren collecties.

'Digitalisering in relatie tot materialiteit stond centraal, met vragen als: wat betekent online zoeken en ontsluiten voor toegang tot kennis?'

Verbeelding aan de macht?

De betrokken kunstenaars zijn zeer positief over boeken en papier. Ze creëren mooie dingen, stellen vragen en zijn tegelijkertijd ook met het sociale aspect bezig. De blik van een kunstenaar zet dingen in werking die een IP'er alléén misschien niet had gezien of had kunnen bedenken. Kunstenaarsinterventies helpen bij het invullen van nieuwe vrije ruimte en het smeden van nieuwe banden. Is de toekomst van papieren collecties daarmee gelegen in het zijn van een subject voor de kunstenaar? Of zijn ze leuk voor events of als 'academic wall paper'? Binnen AdamNet wordt de discussie over de toekomst van papieren collecties voortgezet. Want dat de papieren collectie toekomst heeft staat buiten kijf, 'we zullen er alleen wel iets beter ons best voor moeten doen', zo was de conclusie van de kennissessie over kunstenaarsinterventies in papieren collecties die eerder dit jaar plaatsvond.

Project 'Random Bibliography' van Anne Greene bij de KB, 2021.

Foto: KB

Open overheid. Maar dan echt

Frank Huysmans

Bijzonder hoogleraar Information Society aan de UvA en zelfstandig onderzoeker en adviseur bij WareKennis

‘Met de naleving van de Wet open overheid gaat het niet beter. Dwangsommen tot in de tonnen blijken geen indruk meer te maken’

Public relations, PR, is in de kern heel simpel, leerde ik ooit. Als organisatie heb je een *identiteit* en een *imago*. Zijn die twee in overeenstemming met elkaar, dan is PR een kwestie van *‘be good, and tell it’*. Zit er ruimte tussen, dan is het de vraag in welke richting. Is je imago minder goed dan je feitelijke presteren? In dat geval moet de afdeling public relations als de bliksem in de benen om alle relaties bij te praten.

Je imago kan ook beter zijn dan je prestaties. Kat in ‘t bakkie, zou je kunnen denken en met de hele PR-afdeling naar het terras verkassen. Het kan een tijdje goed gaan, maar vroeg of laat krijgt de buitenwacht wel door dat de schijn

bedriegt. Het is slimmer om je producten en diensten te gaan verbeteren, terwijl je de verwachtingen bij de buitenwacht wat tempert.

De public relations heten inmiddels stakeholders, en PR is opgegaan in *communicatiemanagement*: het in overeenstemming brengen van de interne en externe communicatieprocessen in organisaties. ‘In bedrijven’, werpt u misschien tegen. U ziet dan over het hoofd dat onze overheden en andere publieke organisaties tegenwoordig ook allemaal bedrijfje spelen. Ze bestaan uit ‘businessunits’. Ze formuleren kritieke prestatie-indicatoren. En ze hebben een stafafdeling Communicatie wier taak het is onwelgevallige publiciteit zo veel en vroeg mogelijk plat te slaan.

Lastig is wel dat we het recht hebben om te weten wat er zich in de boezem van de publieke zaak afspeelt. Omdat de rijksoverheid decennialang haar

informatiehuishouding willens en wetens heeft laten versloffen, kon een minister zich nog wel eens verschuilen achter een ‘sorry, bonnetje kwijt’. Bij de val van Rutte III beloofde de premier beterschap. Voor de zomer verliet ik u niettemin met een bozig stukje over een regeringscoalitie die de Grondwet minacht en het parlement niet de documenten geeft waar het om vraagt: ‘Sorry, eenheid kabinetsbeleid.’

Met de naleving van de Wet open overheid gaat het niet beter. Dwangsommen tot in de tonnen blijken geen indruk meer te maken. Die worden doodleuk met belastinggeld afgetikt. Onlangs werd een Utrechtse wethouder in de rechtbank ontboden. In een geschil met een inwoner had het gemeentebestuur de rekening tot 930.000 euro (*and counting*) laten oplopen, waarvan twee ton voor onbeantwoorde informatieverzoeken. De rechtbank zat in haar maag met het toewijzen van een miljoen euro aan gemeenschapsgeld aan één persoon en vroeg hardop ‘wat dan wél helpt als zelfs grote geldbedragen niet helpen om onrechtmatig handelen [van een overheidsorgaan] te stoppen’.

Volhouden dat alles goed gaat als na veel dwangsommen er interne communicatie naar buiten komt waaruit de leugen blijkt ... Communicatiemanagement bij de overheid is een kansloze onderneming. Heb genade en laat communicatiemensen gewoon vertellen wat er niet goed gaat en hoe dat komt. Zou zomaar een boel omgekeerde vlaggen kunnen schelen.

E-books en bibliotheken: klem tussen gebruik

Torenhoge kosten, beperkte toegang: de vraag naar e-books is flink gestegen, maar tegelijk stapelen de problemen voor bibliotheken zich op. In het Verenigd Koninkrijk loopt de #ebooksos-campagne, waarmee geageerd wordt tegen de ongunstige ontwikkelingen op de e-booksmarkt voor bibliotheken. Geïnspireerd hierop schreven Alie Bijker en Louise Otting dit artikel, waarin ze het e-bookslandschap schetsen, alternatieven inventariseren en aanbevelingen doen.

Alie Bijker en Louise Otting

Respectievelijk teamleider Licentiemanagement en beleidsmedewerker Collecties bij de Universiteitsbibliotheek Groningen en collection manager bij de TU Delft Library; beiden lid van de UKB-werkgroep Collectiemanagement

'De aanschaf van gedrukte verplichte literatuur was en is vaak voor rekening van de student, maar de vraag naar e-books komt bij de bibliotheek terecht'

Sinds de Covid-19-lockdown is de noodzaak voor het aanschaffen van digitale content groter geworden. Tegelijk is het voor bibliotheken, door de ontwikkelingen binnen de uitgeverbranche, nog moeilijker geworden om aan de vraag naar deze digitale content te voldoen. Academische bibliotheken zitten klem tussen de noodzaak/vraag van hun gebruikers en de beperkingen vanuit de uitgevers. Hoewel e-books veel voordelen hebben en de vraag ernaar duidelijk toeneemt, is het beschikbaar stellen van e-books voor het onderwijs aan studenten problematisch. Kijk naar de ongunstige prijsontwikkeling, de vaak beperkende gebruiksvoorwaarden en de beschikbaarheid die veelal onvoldoende is. Slechts een klein deel van de voorgeschreven literatuur is als e-book voor de bibliotheek verkrijgbaar, en dit strookt niet met het streven van bibliotheken naar duurzame collectievorming.

E-textbooks (studieboeken/leerboeken) zijn de laatste jaren eveneens sterk in opkomst, wederom met name sinds de pandemie. Ook hier lopen de kosten op: bedragen boven de 1.000 euro per titel zijn geen uitzondering. De aanschaf van gedrukte verplichte literatuur was en is vaak voor rekening van de student, maar de vraag naar digitale boeken en e-textbooks komt bij de bibliotheek terecht en dat brengt extra hoge lasten voor de bibliotheekbudgetten met zich mee.

Open research, open access

Een academische bibliotheek streeft naar de beste prijs-kwaliteitverhouding en naar duurzame licentiemodellen met optimale gebruiksopties voor een zo groot mogelijke ge-

bruikersgroep (bij voorkeur de hele campus), waarbij garanties voor doorlopende toegang zijn gewaarborgd. De collectie sluit waar mogelijk aan bij open research, open access en open leermaterialen om zo bij te dragen aan het verspreiden van kennis vanuit het universitair onderzoek en onderwijs. Helaas zijn veel e-books niet als open educational resource (OER) beschikbaar. Door deze ontwikkelingen dreigen e-books onbetaalbaar te worden, een 'e-preferred' aanschafbeleid wordt zo heel kostbaar en onwerkbaar.

In het Verenigd Koninkrijk loopt de #ebooksos-campagne (academicebookinvestigation.org), waarin uitgebreid geageerd wordt tegen de ongunstige ontwikkelingen op de e-booksmarkt. In Nederland spelen soortgelijke issues. Hieronder diepen we een aantal veelvoorkomende problemen verder uit.

Hoge (aanschaf)kosten

Er worden enorme meerkosten gerekend voor digitale boeken ten behoeve van academische bibliotheken. Vaak is een e-book drie tot vier keer zo duur als een papieren versie, en vaak zelfs meer dan tien keer zo duur in het geval van een e-textbook. Drie voorbeelden van recente aanschaffen laten de volgende prijsverschillen zien:

- > *Research Methods for understanding professional learning*, Bloomsbury, 2019
  - een gedrukte versie: \$ 34,95
  - een e-book voor één gebruiker per keer: \$ 570
  - een e-book voor drie gelijktijdige gebruikers: \$ 1.000
- > *Study skills handbook*, Macmillan International, 2019
  - een gedrukte versie: \$ 22,95

ker en uitgever

- een e-book voor één gebruiker per keer: \$ 632

> *ISE Finance: applications and theory*, McGraw-Hill, 2022

- een gedrukte versie: \$ 64

- een e-book voor één gebruiker per keer: \$ 625

- een e-book voor drie gelijktijdige gebruikers: \$ 937,50

Het is onduidelijk waarop deze prijsverschillen zijn gebaseerd.

Beperkingen beschikbaarheid

De beschikbaarheid van nieuwe titels in digitale vorm is problematisch. Titels zijn vaak in eerste instantie alleen in print beschikbaar en pas na enige tijd als e-book toegankelijk. Verder zijn veel titels niet als e-book verkrijgbaar. In het wetenschappelijk onderwijs is het van belang om snel te kunnen inspelen op en gebruik te kunnen maken van nieuwe literatuur over de onderzoeksgebieden. De vertragingen door de beperkingen in beschikbaarheid zijn moeilijk uit te leggen. Steeds vaker blijkt dat ook titels van e-textbooks niet (meer) los verkrijgbaar zijn, of slechts beschikbaar voor een periode van een semester of een jaar en/of voor een beperkte groep gebruikers.

Daarnaast komt het met enige regelmaat voor dat de uitgever een eerdere licentie op een e-book intrekt – met name bij de grote huurpakketten van Ebook Central en EBSCO is dit het geval. Deze uitgevers sturen bibliotheken wel geregeld lijsten van titels die uit de collectie verdwijnen.

Beperkingen in het gebruik

Veel e-books hebben beperkingen op gelijktijdig gebruik. Dit betekent dat een e-book door één persoon per keer kan worden gebruikt, door

drie personen tegelijkertijd, of door een onbeperkt aantal personen tegelijkertijd, wat de voorkeur heeft van de bibliotheek omdat een titel vaak wordt voorgeschreven voor een groep studenten. Deze beperkingen zijn bijvoorbeeld te vinden bij titels op digital rights management (DRM)-platformen.

De prijsverschillen tussen de verschillende aantallen gelijktijdige gebruikers zijn, zoals ook hierboven is geschetst, enorm. Zeker als je bedenkt dat een e-book voor één gebruiker per keer al vele malen duurder is dan de gedrukte versie. Hierbij komt het probleem dat een uitgever eenzijdig kan bepalen dat

'Vaak is een e-book drie tot vier keer zo duur als een papieren versie, en vaak zelfs meer dan tien keer zo duur in het geval van een e-textbook'

een licentie voor een titel die voor drie gelijktijdige gebruikers is aangeschaft, verandert in een licentie voor nog maar één gebruiker per keer.

De DRM-e-books hebben ook beperkingen op printen, downloaden en bewaren van de content, terwijl het meestal voor een student niet mogelijk is om in een zitting het hele boek uit te lezen of een belangrijk deel over te schrijven voor later gebruik. De gebruikservaring van deze e-books is hierdoor lastig en frustrerend. Een andere problematische beperking is dat er regelmatig geen campusbrede toegang mogelijk is voor verplichte literatuur, iets

wat juist voor e-textbooks enorm belangrijk is. Daarbij komt dat het afschermen van e-books voor verschillende groepen van studenten en docenten zo goed als onmogelijk is binnen de bestaande bibliotheeksystemen, waardoor veel titels alsnog niet door de bibliotheek kunnen worden aangeschaft.

Complexe business- en licentiemodellen

Bibliotheek schaffen het liefst losse digitale titels aan – net als van gedrukte boeken. Hierbij wordt de voorkeur gegeven aan uitgeversplatformen, want die hebben geen beperkingen op gelijktijdig gebruik en op het bewaren en printen van boeken, en ook de voorwaarden voor perpetual access en interbibliotheecair leenverkeer (IBL) zijn gegarandeerd. Veelal staan de titels echter op DRM-platformen en hebben ze in het algemeen dus meer restricties. Soms is een minimum aantal titels of een minimumbedrag vereist bij de aanschaf van e-books. Mogelijke business- en licentiemodellen zijn:

- > *Aankoop of huur van pakketten*: uitgevers bieden pakketten aan die op basis van onderwerp en jaar van uitgave kunnen worden aangeschaft. Deze pakketten staan meestal op een uitgeversplatform en hebben dan geen gebruiksbeperkingen.
- > *Patron driven acquisition (PDA)*: veel bibliotheken werken met PDA-modellen, ook bekend als evidence-based acquisition (EBA) of demand driven acquisition (DDA). De uitgever zet tijdelijk grote aantallen e-books open, en voor een bepaald bedrag wordt een selectie van de meest gebruikte of gewenste boeken gedurende of aan het eind van de looptijd eigendom van de bibliotheek en dus blijvend toegankelijk (zie bijlage 2 in het UKB-document op bit.ly/UKB-e-books).
- > *Leasemodellen*: hierbij hebben beperkte groepen studenten gedurende een beperkte periode toegang tot (een aantal) titels. Dit kan bijvoorbeeld gaan om voor-

'Bibliotheken zijn wat e-books en e-textbooks betreft meer en meer overgeleverd aan het monopolie en de grillen van de uitgevers'

'Om te kunnen beantwoorden aan de vraag naar e-books binnen het onderwijs, is het (zelf) ontwikkelen van digitale open leer-materialen een must'

geschreven literatuur voor een bepaalde tentamenperiode. Qua personele inzet vragen leasemodellen, net als de afzonderlijke beperkte en tijdelijk beschikbare textbooks, extra tijd en technische ondersteuning van de bibliotheek, waardoor de verwerving nog duurder en lastiger wordt.

Verskillende soorten platformen

De duurzaamste toegang tot e-books bieden zoals gezegd de uitgeversplatformen. Boeken die daarop worden aangeboden, kennen nauwelijks of geen beperkingen. De e-books zijn wel vaak duur vergeleken met de versie in print en met titels op DRM-platformen. Veel uitgevers maken hun titels echter (ook) digitaal beschikbaar op DRM- of aggregator platformen. Deze hebben beperkingen op downloaden, printen en het aantal gelijktijdige gebruikers. IBL is hierbij niet toegestaan.

Een aparte vorm is het zogenaamde credit point model: een e-book wordt aangeschaft met een aantal jaarlijkse individuele toegangsopties ofwel credits, vaak tussen de 200 en 400 stuks per persoon (een credit staat voor 24 uur toegang). Voordeel is dat hierbij gelijktijdig gebruik mogelijk is, denk aan verplichte collegeliteratuur, maar ook voor dit model gelden weer de DRM-beperkingen op downloaden en printen.

Uitgevers hebben steeds vaker naast een 'gewoon' e-booksplatform ook een apart textbooksplatform ontwikkeld, vaak met extra digitale leercontent. Deze modellen hebben ook aparte (prijs)voorwaarden. Titels zijn veelal niet los te koop, maar zitten verpakt in een onderwerpgericht pakket – toegang wordt geregeld via het eigen uitgeversplatform op basis van een jaarlijks te verlengen licentie.

Uitgeversafhankelijke textbooksplatformen zijn online leerplatformen waar toegang wordt gegeven tot digitale studieboeken, vaak met mogelijkheden tot gebruik van extra tools, bijvoorbeeld voor het ma-

ken van annotaties. De toegang is veelal gebaseerd op een individuele access code per student. Gebruiksbeperkingen zijn afhankelijk van de uitgever (zie bijlage 1 in het UKB-document op bit.ly/UKB-e-books). Voor de bibliotheken is het lastig dat e-books en e-textbooks niet meer los te koop zijn via de uitgever. Onderhandelen gaat per titel, en het betreffende boek is vaak tijdelijk en voor slechts een beperkte groep beschikbaar, wat het regelen van toegang erg duur en arbeidsintensief maakt.

Gebruikers bewustmaken

Zoals uit het bovenstaande blijkt zijn bibliotheken wat het aanbod van e-books en e-textbooks betreft meer en meer overgeleverd aan het monopolie en de grillen van de uitgevers. Het is belangrijk om gebruikers van e-books bewust te maken van de geschetste problematiek en uit te leggen wat er mogelijk is en wat niet. We adviseren docenten die een e-book willen voorschrijven al in een vroeg stadium contact op te nemen met de bibliotheek om de beste versie of een alternatief te vinden. Ze weten bijvoorbeeld vaak niet dat er verschil is tussen een e-book voor de e-reader en e-books die de bibliotheek kan aanbieden. Om wel te kunnen beantwoorden aan de vraag naar e-books binnen het onderwijs en om de kosten beheersbaar te houden, is het bundelen van expertise en het ontwikkelen van onderhandelingsvaardigheden een must. Maar vooral ook: een sterke focus op het (zelf) ontwikkelen van digitale open leer-materialen (zie het *Rapport Digitale leer-materialen in het hoger onderwijs*, bit.ly/rapport-digitale-leer-materialen).

Alternatieven zoeken

Collectie- en informatiespecialisten kunnen ondersteuning bieden bij het vinden van goed bruikbare alternatieven voor e-books die in de eigen collectie of open access beschikbaar zijn. Hierbij kan worden gebruikgemaakt van een handige tool, ontwikkeld door California

State University (library.calstate.edu/textbook/), waarmee op basis van een ISBN-nummer vrij beschikbaar digitaal lesmateriaal kan worden gevonden dat qua onderwerp gerelateerd is aan een bepaald e-textbook.

Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in de digitale leeromgeving is bij elke bibliotheek informatie te vinden over regels, mogelijke kosten en de Easy Access-regeling van Stichting UvO (stichting-uv.nl).

Open leermaterialen

Het stimuleren en ondersteunen van het gebruik van open leermaterialen in het onderwijs is een weg om het gebruik van commerciële content in te perken. Dit is in lijn met de onlangs verschenen *Verklaring en rapport Nationale Aanpak Digitale en Open Leermaterialen* (bit.ly/nationale-aanpak-open-leermaterialen) binnen het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT, waarin de ambitie wordt uitgesproken om meer de regie te voeren op de gebruikte digitale leermiddelen in het onderwijs.

Er is al veel open materiaal beschikbaar dat kan worden gebruikt ter vervanging van commercieel onderwijsmateriaal. Kijk hiervoor op de lokale websites van de universiteiten. Ook het stimuleren en ondersteunen van het zelf maken en delen van open leermateriaal wordt aanbevolen. Voor docenten is nuttige informatie te vinden bij:

- > SURF Open Leermaterialen (surf.nl/starten-met-open-leermaterialen)
  - > Stappenplan: Maak je open tekstboek! (versnellingsplan.nl/Kennisbank/open-tekst-boek/)
  - > Edusources (edusources.nl)
- Gericht zoeken naar leermaterialen kan via Wikiwijs (wikiwijs.nl), een nationaal platform waar docenten lesmateriaal kunnen maken, vinden, bekijken en downloaden.

Open access publiceren

Een belangrijk alternatief is het publiceren van boeken onder een open

access-model, zodat iedereen er vrij toegang toe heeft. De OA Books Toolkit (oabooks-toolkit.org) is een geweldige hulpbron hierbij, en elke universiteitsbibliotheek heeft een open access/OER-team dat kan helpen. De bibliotheken ondersteunen open access e-booksinitiatieven zoals:

- > Open Library of Humanities (openlibhums.org)
  - > Open Book Publishers, Punctum Books (openbookpublishers.com)
  - > Knowledge Unlatched (knowledgeunlatched.org)
  - > Sidestone Press (sidestone.com)
- Sommige bibliotheken hebben een open access-fonds voor het publiceren van boeken.

Eigen uitgeverij

Diverse universiteiten hebben een eigen uitgeverij die redacties en auteurs ondersteunt bij het oprichten en publiceren van diamond open digitale wetenschappelijke tijdschriften en boeken. Voorbeelden zijn:

- > Open Publishing (tudelft.nl)
- > University of Groningen Press (rug.nl/library/ugp/)
- > Open Press TiU | Tilburg University (tilburguniversity.edu/research/open-science-community/open-press-tiu)
- > Radboud University Press (radbouduniversitypress.nl)

De uitgeverij kan auteurs ook adviseren bij de contractonderhandelingen met andere uitgevers.

Adviseren auteurs

Veel studiemateriaal wordt geschreven door de eigen docenten van een onderwijsinstelling. Academics kunnen worden begeleid bij de onderhandeling over contracten met uitgevers. Bij het onderhandelen kan aan de hand van specifieke vragen worden geïnformeerd naar het e-booksbeleid van de uitgever, en als deze uitgever geen bevredigend antwoord geeft, kunnen specifieke contractclausules een oplossing zijn (zie hiervoor het UKB-document op bit.ly/UKB-e-books).

'Er is al veel open materiaal beschikbaar dat kan worden gebruikt ter vervanging van commercieel onderwijsmateriaal'

Uiteindelijk zijn het de uitgevers die de bovengenoemde problemen met e-books en e-textbooks kunnen aanpakken. Samen met de bibliotheken kunnen ze duurzame modellen ontwikkelen en de voordelen van e-books en e-textbooks inzetten om universiteiten te ondersteunen. Wij denken graag mee en staan open voor verdere gesprekken.

Aanvullende informatie

- > *Tips for ordering compulsory literature* (weblog TiU, bit.ly/tips-TiU)
- > *Statement on providing E-textbooks* (bit.ly/statement-e-textbooks)
- > *How the Covid-19 pandemic accelerated an e-book crisis and the #ebooksos campaign for reform* (bit.ly/ebooksos-campaign)
- > *Je vindt dit artikel inclusief alle klikbare linkjes in het archief op informatieprofessional.nl.* <

Niet zelden gaat er bij bedrijven iets mis. Denk aan een verkeerde beslissing die (ooit) genomen is, of een pijnlijk verleden dat men liever niet (al te veel) oprakelt. Hoe ga je om met deze zwarte bladzijden in de bedrijfs-geschiedenis? De curator van Sabena geeft een kijkje achter de schermen van het faillissement van de Belgische luchtvaartmaatschappij en de rol van het archief in de afwikkeling ervan. Twee informatie-specialisten bespreken het belang van historische empathie, damage control en goed informatiebeheer.

Sabena-miniatuur.

Sabena-magazine.

Sabena-webshop.

‘Voor een curator zijn de archieven en boekhouding noodzakelijk voor het aanleveren van bewijs dat er grond is voor een aansprakelijkheidsvordering’

Cindy Lammers
Hoofdredacteur van IP

Het belang van goed ‘Je kunt niet zom

De klap komt hard aan in 2001. NV Sabena is failliet. Geen Belgisch blauw-wit meer in de lucht. Meer dan negenduizend mensen op straat. Hoogoplopende emoties. Veel tranen op televisie. Intussen kunnen curatoren Christiaan Van Buggenhout en Ilse Van de Mierop van DLA Piper een start maken met de officiële afhandeling. Al meer dan twintig jaar wordt het dossier stapsgewijs afgewikkeld. Zolang de curatoren aan het faillissement werken, beheren en gebruiken zij het omvangrijke bedrijfsarchief van de nationale luchtvaartmaatschappij. Hoe ging en gaat dat in zijn werk? Van de Mierop mag erover vertellen tijdens de online lezingenreeks ‘Omgaan met zwarte bladzijden in bedrijfserfgoed en -archief’ (zie einde artikel pag. 24).

Wettelijke verplichting archieven

Het is een beetje uit mijn comfortzone, begint Van de Mierop haar verhaal. Ze is immers advocaat, geen archivaris, maar ze kan wel haar ervaringen delen over hoe je als curator van Sabena omgaat met de archieven, de boekhouding en het erfgoed in het faillissement. ‘Als curator sta je centraal in het faillissement, de raad van bestuur heeft geen bevoegdheden meer. De opdracht was en is nog steeds om passiva vast te leggen, activa te gelde te maken en de opbrengst onder de schuldeisers te verdelen volgens een wettelijk bepaalde volgorde.’

Wat de omgang met het archief en de boekhouding betreft zijn er voor de curator weinig voorschriften, maar wel enkele bepalingen in de Faillissementswet, waaronder de wettelijke verplichting tot het bewaren van de archieven (art. XX 138 WER):

‘De gefailleerde dan wel de bestuurders of zaakvoerders van de gefailleerde rechtspersoon zijn gehouden, indien hen dit door de curatoren wordt gevraagd, de boekhouding en archieven te bewaren. Zij dienen deze op eerste verzoek van de curator ter beschikking te stellen. De archieven worden methodisch opgeborgen en bewaard gedurende zeven jaar, vanaf de opening van de procedure in origineel of in afschrift. Stukken die niet strekken tot bewijs jegens derden worden drie jaar bewaard.’

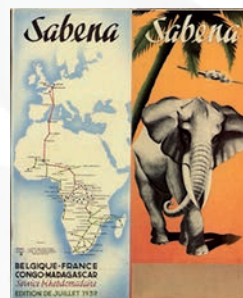
‘Erfgoed hebben we geformuleerd als “zaken die mensen waarderen en willen bewaren voor toekomstige generaties, en waar ze zich mee identificeren”. Er bestaan geen voorschriften voor de curator hoe hiermee om te gaan’, aldus Van de Mierop.

Megalomane koers

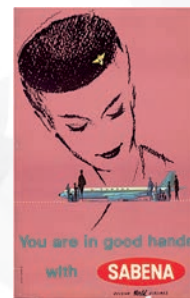
Hoe het doek valt voor Sabena hangt vooral samen met Swissair. De Belgen gaan met de Zwitsers een alliantie aan, en om Europese regelgeving te omzeilen wordt besloten Swissair net geen 50 procent van de aandelen te geven. De Belgische overheid moet hoofdaandeelhouder blijven, maar de realiteit is

Sabena-boek.

Vijf Sabena-affiches.

(bedrijfs)archiefbeheer bij zwarte bladzijden aar alles **wegkieperen**'

Sabena Boeing 747.

dat de beslissingen door de Zwitserse aandeelhouder worden genomen – in eigen belang en met een megalomane koers, zegt Van de Mierop. Zo koopt Sabena 34 nieuwe Airbus-vliegtuigen, een beslissing die door Swissair wordt opgelegd en ten koste gaat van Sabena's decennialange samenwerking met Boeing. In 2001 komen de financiële problemen aan de oppervlakte, waarna diverse herstructureringsplannen worden gestart, maar zonder succes. De aanslagen op 11 september dat jaar in New York helpen ook niet mee, en zo wordt op 7 november 2001 het faillissement uitgesproken van NV Sabena. Meer dan negenduizend mensen verliezen hun baan, veel toeleveranciers krijgen het moeilijk door het verlies van hun belangrijkste klant.

Vele uren spitten

Aan Van de Mierop en collega de taak om als curatoren te verkopen (hotels), te verhuren (reservevliegtuigmotoren,

gebouwen), te vorderen en procedures te starten. Ook worden er handelsactiviteiten voortgezet, zoals cargo en catering (ongeveer 1200 mensen). 'De voornaamste opdracht is aantonen dat de beslissingen die door Swissair zijn opgelegd Sabena ten gronde hebben gericht. Voor een curator zijn de archieven en de boekhouding noodzakelijk voor het aanleveren van bewijs dat er grond is voor een zogeheten aansprakelijkheidsvordering, in dit geval tegen Swissair Group.'

Er gaan vele uren zitten in het spitten door documenten van Sabena die kunnen aantonen dat het feitelijke bestuur van NV Sabena in handen was van Swissair, vervolgt Van de Mierop, en dat dit het einde betekende voor de Belgische luchtvaartmaatschappij. Dankzij e-mailverkeer, notulen van de raad van bestuur en het directiecomité, rapporten van consultants en de integrale boekhouding kon worden blootgelegd dat Swissair als enige

'Dankzij documenten uit het archief kon worden aangetoond dat het bestuur in handen was van Swissair en dit het einde betekende voor Sabena'

'De curatoren hebben zich er ook voor ingezet om het archief te exploiteren, zodat het weer geld zou opleveren voor de schuldeisers'

achter de stuurknuppel zat. Ze toont enkele bewijsstukken, waaronder een document waaruit blijkt dat de aankoop van een duurder vliegtuig door het steering committee was opgelegd 'wegens uniformiteit met de Swissairvloot'. En een handgeschreven memo van een directielid dat zich openlijk afvraagt welke catastrofale gevolgen het bestellen van de Airbus-vliegtuigen zou hebben voor Sabena Technics (dat gewend was aan het werken met Boeing-toestellen).

Films, foto's en affiches

Gedurende het afhandelen van het faillissement gebruiken en beheren Van de Mierop en collega het omvangrijke bedrijfsarchief van Sabena. 'De boekhouding, zowel die op papier als de SAP-configuratie, is in het bezit van de curatoren', vertelt ze. 'Ook hebben we, op een enkel jaar na, alle notulen van de raden van bestuur van 2001 terug tot 1923. We moeten nog beslissen waar we het archief bij het afsluiten van het faillissement zullen onderbrengen, maar in de tussentijd wordt het door ons bewaard.'

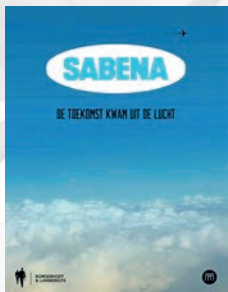
Daarnaast is een deel van het archief ondergebracht bij het Brussels Air Museum (brussels-air-museum.be), waar de curatoren een samenwerkingsovereenkomst mee hebben. Hier zijn onder andere films, dia's en foto's met betrekking tot Sabena opgeslagen. 'Deze dekken verschillende thema's en laten eigenlijk de wereld van België zien van

de laatste honderd jaar. Met het beheer ervan is iemand drie dagen in de week actief.’ Ook bevat het archief een ‘commercieel’ deel met zaken als kaarten met veiligheidsinstructies, flight tables, affiches, posters en stickers.

Exploiteren archief

De curatoren hebben zich er ook voor ingezet om het archief te exploiteren, zodat het weer geld zou opleveren voor de schuldeisers. In het begin lag die exploitatie vooral bij het Brussels Air Museum, maar ‘daarover zijn we niet altijd gelukkig geweest’, zegt Van de Mierop. ‘Ik denk dat we daar commercieel veel meer hadden kunnen uithalen. Op een bepaald moment hebben we beslist om het zelf verder te exploiteren.’

Zo zijn er diverse boeken uitgebracht. Al vrij snel na het faillissement verscheen *Sabena Air Nostalgie*, een door journalisten samengesteld boek met foto’s en afbeeldingen van affiches. ‘Hiervan hebben we meer dan zevenduizend exemplaren verkocht.’ Verder was er onder meer de fototentoonstelling ‘Air Nostalgie’ in het Foto Museum Antwerpen, en wordt de online shop Sabena.com gebruikt om producten te verkopen. Posters bijvoorbeeld, laat Van de Mierop zien: ‘Het originele exemplaar zit in het archief van het Brussels Air Museum en de kopieën worden op de site verkocht – tot op de dag van vandaag. De shop heeft al honderdduizenden euro’s voor de schuldeisers opgebracht.’ En het laatste nieuws: er komt mogelijk samenwerking met Bpost voor het maken van postzegels met afbeeldingen van Sabena-affiches naar aanleiding van het thema ‘100 jaar oprichting Sabena’. ‘Hopelijk kunnen straks ook deze postzegels te gelde worden gemaakt.’

Sabena-boek.

‘We moeten ervoor zorgen dat in de archief- en informatiewereld respect is en blijft voor de mensen en opvattingen van toen’

‘We moeten er geen beel

An alles komt een eind, ook aan een lezingenreeks over zwarte bladzijden. Voor het afsluitende pleidooi zijn twee informatieprofessionals uitgenodigd: Frank Hendriks (eerder juridisch informatiespecialist, nu freelance desk researcher) en Johan den Heijer (informatiespecialist in de procesindustrie). Beiden zijn ook betrokken bij de KVAN-werkgroep Bedrijfsmatig Archiveren, respectievelijk als secretaris en als voorzitter.

Hoe lang is de lak van zwarte bladzijden houdbaar?, vragen ze retorisch, en ze geven het antwoord aan de hand van drie rode draden, zeg overkoepelende thema’s, die ze uit de eerdere lezingen hebben gedestilleerd. De eerste: historische empathie. ‘De beeldvorming omtrent het verleden is de afgelopen

tijd helaas aan nogal wat verandering onderhevig’, stelt Hendriks. ‘Het lijkt soms wel op een soort afrekening – dat niet alleen zaken uit het archief worden verwijderd of weggehouden, maar ook dat geschiedenis wordt herschreven. We moeten ervoor zorgen dat in de archief- en informatiewereld en bij onderzoekers voldoende historische empathie is en blijft, en respect voor de mensen en opvattingen van toen. Dus niet door je westerse, eenentwintigste-eeuwse bril naar het verleden kijken en daar je oordeel over geven. We moeten er geen beeldenstorm van maken, maar als professionals de feiten benoemen, artefacten bewaren en beschermen, en het verhaal vertellen binnen zijn context.’

Plaatsen in historische context

Hendriks komt met enkele voorbeelden

Een voorbeeld van hoe je, volgens Hendriks en Den Heijer, met historische empathie en vanuit context naar het verleden kunt kijken: de Gouden Koets met het zijpaneel 'Hulde der Koloniën'.

denstorm van maken'

van hoe je met empathie naar het verleden kunt kijken. 'Moet kijken in mijn optiek.' De Gouden Koets was al meerdere malen onderwerp van maatschappelijke discussie vanwege het zijpaneel 'Hulde der Koloniën' dat het koloniale verleden zou verheerlijken. 'Er is een voorstel gedaan om bij de restauratie van de Gouden Koets het paneel te verwijderen, maar inmiddels is duidelijk dat dit niet is gebeurd. De restauratie heeft plaatsgevonden zoals het hoort: het verleden is intact gelaten.'

Wat het Olympisch Station in Amsterdam betreft, en specifiek het beeld van de man met de opgeheven rechterhand, diept hij een herinnering op: 'Ik liep er als jongen langs met mijn vader en kreeg er een beetje de kriebels van, waarop hij zei: dit monument staat er al sinds 1928, jaren

voordat de nazi's aan de macht kwamen in Duitsland. Als je het beeld plaatst in zijn historische context, krijgt het de lading die het vanuit zijn ontstaan toekomt', aldus Hendriks.

Damage control

De tweede rode draad is damage control. 'Onaangename zaken verbergen is aantrekkelijk, maar op de lange termijn zelden een gezonde strategie', stelt Den Heijer. 'Je kunt het onder de pet houden, maar op een gegeven moment komt het toch wel uit en kun je als buitenstaander al een goede reconstructie maken van wat er is gebeurd. Onder druk van binnenuit of van buitenaf, denk aan klokkenluiders of journalisten, bestaat altijd de kans dat "toxic waste" naar buiten komt. Wees daarop voorbereid en

houd de regie. Handel proactief.' Een mooi voorbeeld, memoreert Den Heijer, kwam in een eerdere lezing voorbij over Willy Vandersteen, die in de Tweede Wereldoorlog de maker bleek te zijn van antisemitische spotprenten onder het pseudoniem Kaproen. 'De familie liet uitvoerig bronnenonderzoek doen en heeft de uitkomsten met de buitenwereld gedeeld – ze heeft zelf de regie gehouden, dat is beter dan afwachten.'

(On)bekende zwarte bladzijden

Aan de andere kant heeft damage control ook een lastig kantje: je weet van tevoren niet altijd wat een zwarte bladzijde zal worden. Hoe kun je anticiperen op een thema dat gisteren nog oké was, maar vandaag opeens omstreden is? Zo haalde Keetie Sluyterman (emeritus hoogleraar bedrijfsgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht) in haar lezing eerder in de reeks het zakendoen met Rusland aan, iets wat in de jaren negentig als positief werd gezien, maar waar nu toch anders tegenaan gekeken wordt. Hendriks: 'Je kunt hierop zeker niet altijd anticiperen, maar je moet wel weten wat je verhaal is en in staat zijn om dit te vertellen als het erop aankomt.'

Dat geldt zeker voor controversiële onderwerpen en bekende zwarte bladzijden als koloniaal verleden, collaboratie

'Het is belangrijk om vanuit het bedrijfsarchief voldoende materiaal beschikbaar te hebben om je eigen verhaal te kunnen vertellen'

in de oorlog, nalatigheid, milieuvervuiling, fraude, schulden ... ‘Het is belangrijk om vanuit het bedrijfsarchief voldoende materiaal beschikbaar te hebben om je eigen verhaal te kunnen vertellen en te ondersteunen met bewijs.’ Hij noemt ABN Amro dat tijdens een lezing voorbijkwam met zijn aanpak rond zijn oorlogsverleden. ‘De bank heeft meegewerkt aan historisch onderzoek naar die periode en daar zelf vanuit zijn eigen archieven over gepubliceerd. Vandaar ook damage control: je kunt sommige issues juist met een goed bedrijfsarchief in je voordeel laten werken.’ Ook als er een onverwachte zwarte bladzijde opduikt – je hebt dan in elk geval documenten achter de hand om de situatie te managen.

Goed informatiebeheer

Het is meteen een wake-up call voor kleinere bedrijven. Grote organisaties hebben hun archivering nog wel (redelijk) voor elkaar, maar bij de kleinere ligt dat vaak anders. ‘Die gaan bij wijze van spreken pas onderzoek doen als er iets aan de hand is’, weet Hendriks. ‘‘Hoe hebben we dat toen ook alweer gedaan? Waar zijn de documenten opgeslagen?’’ En lopen er dan tegenaan dat ze hun informatiebeheer niet op orde hebben. Daarom hameren we op: een archief is belangrijk, en goed archiveren nog belangrijker. Het archief van vandaag is wat je gisteren had moeten bewaren.’

Den Heijer: ‘Informatiebeheer is van maatschappelijk belang, dat geldt voor alle private ondernemingen, en de essentie is om er ook voor te zorgen dat informatie goed vindbaar is.’

Dat klinkt alsof je als bedrijf alles moet bewaren; je weet immers nooit wanneer iets een zwarte bladzijde wordt en je je moet verantwoorden. Maar dat kan in de praktijk natuurlijk niet, vervolgt Hendriks. ‘Het is domweg te veel, dus je moet selecteren – vanuit kennis en een genuanceerd maatschappelijk bewustzijn.’ Zeker ook handig omdat steeds meer bronnen digitaal beschikbaar komen en daar in feite ‘iedereen mee aan de haal kan gaan’, zoals een aanwezige in het publiek het verwoordt. ‘De voorselectie en hoe je de informatie

Nog een voorbeeld van hoe je, volgens Hendriks en Den Heijer, met historische empathie en vanuit context naar het verleden kunt kijken: het beeld bij het Olympisch Station in Amsterdam (dat inmiddels is verwijderd).

presenteert moeten in historische context gebeuren.’

Zelf bewaren

‘We hebben natuurlijk zien langskomen dat er archieven worden opgezet als tegenhanger van bijvoorbeeld het Nationaal Archief, omdat een bepaald aspect van de geschiedenis of van wat er bewaard is niet voldoende aan het licht zou komen’, gaat Hendriks verder. ‘Aan de andere kant kun je zeggen: als je maar voldoende verzuilde archieven bij elkaar zet, heb je ook een beeld van het verleden. Het staat natuurlijk iedereen vrij om dat wat er aan al dan niet controversiële informatie wordt gegenereerd zelf te bewaren. Natuurlijk met de oproep om dit zo professioneel mogelijk te doen, en als het

even kan op termijn over te dragen aan een gerenommeerd archief. Wat we bijvoorbeeld ook weer vanuit andere contacten zien is dat gevestigde streek- en stadsarchieven particuliere en bedrijfsarchieven proberen te verwerven die belangrijk zijn voor de ontwikkeling en de geschiedenis van die streek of stad. Goed archiveren heeft dus wel degelijk een organisatieoverstijgend, maatschappelijk belang.’

Verweesd archief en erfgoed

De derde rode draad – verweesd archief en erfgoed – komt voort uit het Sabena-verhaal, besluit Hendriks. ‘Er zijn nog te veel bedrijfsarchieven, en binnen productiebedrijven gegeneerd erfgoed, die verloren gaan bij fusies, overnames en faillissementen. Dit is ook een oproep om er met elkaar voor te zorgen dat het archief- en erfgoedbewustzijn binnen organisaties en bij de betrokken beroepsgroepen wordt gestimuleerd; het besef dat je niet zomaar alles kunt wegkieperen. Dit staat en valt weer met historische empathie bij meer partijen dan alleen archivariissen, informatieprofessionals en historici. Het besef dat het verleden van belang is, niet alleen voor het bedrijf en de medewerkers, maar ook voor de geschiedschrijving van een streek, stad of land. Daarvoor heb je interdisciplinaire en het liefst ook internationale samenwerking nodig. De archiefwereld is van oudsher nationaal georiënteerd, maar dat begint nu, zeker in de wereld van de bedrijfsarchieven, gelukkig langzaam te veranderen.’

In de eerste helft van dit jaar vond ‘Omgaan met zwarte bladzijden in bedrijfs-erfgoed en -archief’ plaats, een online lezingenreeks in acht delen. Voor dit Belgisch-Nederlandse initiatief werkten vier partijen samen: Stichting Bedrijfs-geschiedenis (SBG), Vereniging Bedrijf en Historie (VBH), KVAN-werkgroep Bedrijfsmatig Archiveren en expertise-cel voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed ETWIE.

> In het archief op informatieprofessionals.nl, in de edities IP #3 en IP #4 van dit jaar, vind je de andere artikelen in deze serie. <

‘Onaangename zaken verbergen is aantrekkelijk, maar op de lange termijn zelden een gezonde strategie. Op een gegeven moment komt het toch wel uit’

CURSUSAGENDA

GO opleidingen

2022

SEPTEMBER

02/09 OPLEIDING COACH DIGITAAL BURGERSCHAP	VOL
05/09 COLLECTIES OP ORDE	VOL
05/09 BASISOPLEIDING BIBLIOTHEEK (EN MEDIATHEEK)	GAAT DOOR
08/09 MAAK HET VINDBAAR	*NIEUW*
08/09 LEERGANG INFORMATIEADVISEUR	VOL
09/09 OPLEIDING INFORMATIESPECIALIST	GAAT DOOR
09/09 BASISOPLEIDING GO MEDIACOACH	
14/09 DATA-ARCHITECTUUR EN DATAMANAGEMENT	GAAT DOOR
19/09 KLANTGERICHTE INFORMATIEVAARDIGHEDEN	GAAT DOOR
19/09 LINKED OPEN DATA	GAAT DOOR
21/09 FACILITEREN VAN COMMUNITY LIBRRIANSHIP	*NIEUW*
22/09 CONTENT CURATOR	
23/09 FUNCTIONEEL APPLICATIEBEHEERDER	
23/09 AAN DE SLAG ALS COMMUNITY LIBRARIAN	GAAT DOOR
28/09 ADVIESVAARDIGHEDEN	
30/09 ZOEKSTRATEGIEËN VOOR GESTRUCTUREERDE DATABANKEN	

Boekhandel Swets & Zeitlinger aan de Vijzelstraat in Amsterdam, 1917.

In 2014 viel voor Swets & Zeitlinger het doek. Na 113 jaar ging de tijdschriftagent voor uitgevers, universiteiten en bibliotheken, met op zijn hoogtepunt 1 miljard euro omzet, failliet. Ingehaald door de (digitale) tijd. Bram Bouwens tekende de geschiedenis van het concern op in een boek, Bert Zeeman nam het onder de loep.

Bert Zeeman

Bibliothecaris, gepensioneerd, maar nog altijd gefascineerd door het vak

OPKOMST VAN INFORMATIE

Disintermediation. Cutting out the middleman. Of in goed Nederlands: we elimineren de tussenpersoon uit de keten. We kennen allemaal zo de voorbeelden. Niet een caissière die onze boodschappen weg blijft, maar we nemen de zelfscanner ter hand. Niet meer naar een bankfiliaal om onze bankzaken te doen, maar we bankieren mobiel met app en Apple Pay. Niet meer naar een reisbureau om een pakketreis naar de Costa Brava te laten boeken, maar we regelen dat zelf via Vliegtickets.nl en Booking.com.

Ook in onze eigen werkomgeving hebben allerlei vormen van *disintermediation* zich inmiddels een plaats verworven. Het uitleenen van boeken gaat niet meer via een medewerker, maar doen we zelf via de uitleenautomaat. Zoeken naar relevante literatuur gebeurt niet meer in een ontoegankelijke kaartcatalogus via een kundige medewerker, maar doen we zelf via Google en Wikipedia (en niet via die

Hoofdkantoor van Swets & Zeitlinger in Lisse.

EN ONDERGANG EEN INTERMEDIAR

nog steeds ontoegankelijke, maar inmiddels wel gelukkig online, bibliotheekcatalogus). En in de backoffice: tijdschriften (vooral de wetenschappelijke) krijgen we beschikbaar direct via het platform van de uitgever en niet langer via een postzak en de brievenbus afkomstig van een tijdschriftagent.

Groei en verval

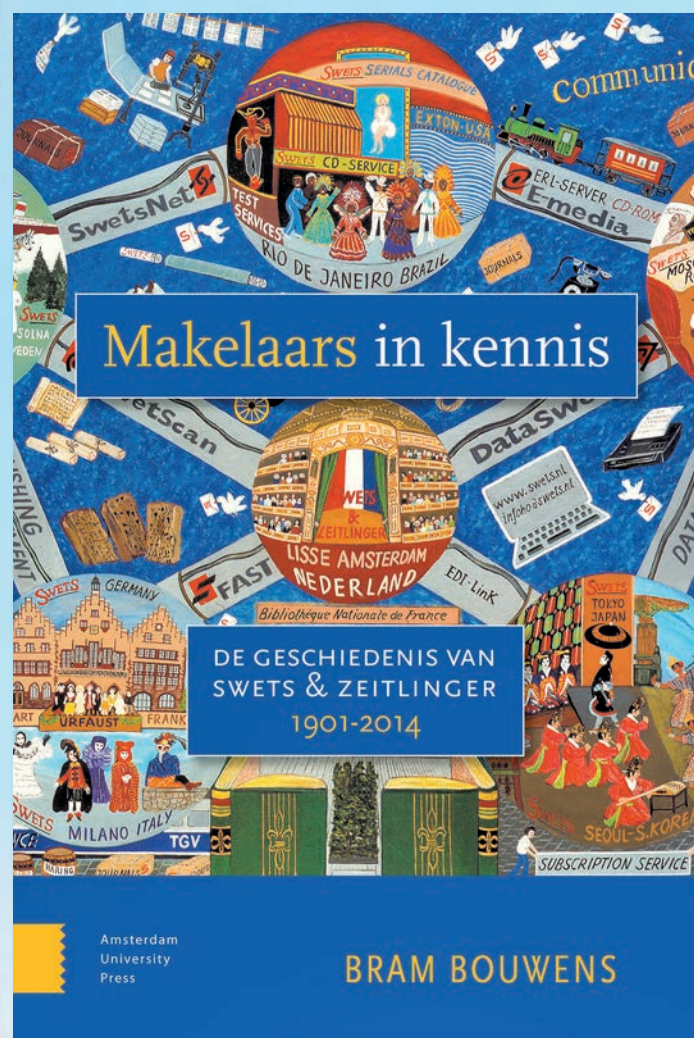
Een van de slachtoffers van die laatste vorm van *disintermediation* is Swets & Zeitlinger (S&Z). In 1901 opgericht als boekhandel in oude en nieuwe boeken aan de Amsterdamse Vijzelstraat door de vrienden Adrianus Swets en Heinrich Zeitlinger. De laatste trok zich al na een paar jaar terug uit het bedrijf, dat wel mede zijn naam bleef dragen. Achtereenvolgende generaties Swets bouwden het familiebedrijf daarna uit tot een van de vier grootste tijdschriftagenten ter wereld toen het bedrijf in 2001 zijn eeuwfeest vierde en het predicaat koninklijk verwierf.

Dertien jaar later was het allemaal voorbij. Swets werd failliet verklaard, een aanzienlijk deel van zijn klanten met een flinke kater achterlatend. Het jaarlijks vooruitbetaalde voorschot voor de abonnementen van het volgende jaar verdween in de zakken van de curatoren, ondanks voorafgaande waarschuwingen door enkele grote uitgeverijen om deze keer vanwege de wankelende financiële positie van Swets terughoudend te zijn met die voorschotbetaling.

Lacunes in het archief

De Utrechtse historicus Bram Bouwens, die eerder al naam maakte met bedrijfsgeschiedenissen van Boskalis, Heineken, Hoogovens en KLM, doet in *Makelaars in kennis* op een beknopte en leesbare wijze verslag van die op-

‘Bouwens kon bij het schrijven als eerste beschikken over het bedrijfsarchief van de onderneming dat nog bij de familie Swets berustte’

Makelaars in kennis

De geschiedenis van Swets & Zeitlinger, 1901-2014 | Bram Bouwens | Amsterdam University Press | hardcover 9789463729161 | € 24,99 | e-book 9789048555062 | € 24,99 | 176 pagina's

komst en ondergang van S&Z. Het boek is rijkelijk geïllustreerd (helaas zonder bronvermelding) en grafieken en tabellen ondersteunen zijn betoog. Maar nog veel mooier: Bouwens kon bij het schrijven van zijn studie als eerste beschikken over het bedrijfsarchief van de onderneming dat nog bij de familie Swets berustte (en waarschijnlijk nu gaat worden ondergebracht bij het Stadsarchief Amsterdam). Dat heeft grote voordelen voor een historicus: je kunt niet nog dichter bij de bron komen, en de primeurs liggen bij wijze van spreken voor het oprapen. Er schuilt echter ook een groot gevaar in, namelijk dat de geschiede-

nis te veel geschreven wordt vanuit wat in dat archief toevallig aanwezig is. Bouwens is zich daarvan uiteraard bewust. In zijn inleiding maakt hij niet voor niets melding van de vele lacunes in het archief waardoor sommige periodes slecht gedocumenteerd zijn. Hij heeft zich echter toch niet volledig hiervan weten te bevrijden; ik kom daar later nog op terug.

Veel over Swets, weinig over Zeitlinger

Maar eerst: hoe ziet die 113-jarige geschiedenis van S&Z eruit? De start in 1901 is al gememoreerd, evenals het vertrek van compagnon Heinrich Zeit-

linger in 1904. Over het waarom van dat vertrek kan Bouwens alleen speculeren: wellicht vielen het zakendoen en de inkomsten uit het bedrijf hem tegen, of was hij toch veel meer inhoudelijk gemotiveerd voor het boekenbedrijf. Het is jammer dat hij daarover niet wat dieper heeft gegraven.

Zeitlinger komt sowieso niet goed uit de verf. Waar kwam hij vandaan, wat was zijn achtergrond? Hoe werkten de zoon van een 'natte' aannemer uit Hardinxveld (Swets) samen met de zoon van een smid uit het Oostenrijkse Inzersdorf im Kremstal (Zeitlinger)? We komen over Heinrich bitter weinig te weten, terwijl hij toch een van de naamgevers van het concern is waarvan we de geschiedenis krijgen gepresenteerd. En een naam had waarvan compagnon Swets het belangrijk genoeg vond om die voor de toekomst te behouden. Het recht die naam te blijven gebruiken werd in een 'scheidingsovereenkomst' vastgelegd en Zeitlinger zal daar ongetwijfeld financieel voor zijn gecompenseerd.

Boekhandel, antiquariaat en uitgeverij

Welke niche had S&Z nu voor zichzelf uitgezocht? De aan- en verkoop, al dan niet in opdracht, van vooral wetenschappelijke boeken en tijdschriften. Daar bouwde Adrianus Swets vanaf de Amsterdamse Vijzelstraat in de eerste jaren zijn naam mee op, nationaal maar ook internationaal. Na die eerste succesvolle start begon hij zijn activiteiten verder uit te breiden. Er werd eerst voorzichtig begonnen met het uitgeven van enkele boeken en tijdschriften. Langzamerhand vormden zich binnen de onderneming drie afzonderlijke poten, boekhandel, antiquariaat en uitgeverij, waarvan het antiquariaat tot en met de Tweede Wereldoorlog het lucratiefst bleek.

Zoon Wim Swets was inmiddels ook tot het familiebedrijf toegetreten en hij zorgde voor een uitbreiding van de internationale markt voor S&Z. Toen door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de Angelsaksische markt wegviel, richtte het bedrijf zich noodgedwongen nog meer op de Duitse markt. Bouwens beschouwt S&Z in

dit opzicht niet veel anders dan de meeste Nederlandse ondernemingen. Hij meldt echter ook dat het niet duidelijk is of het bedrijf medewerkers heeft moeten ontslaan, 'en ook over het lot van de Joodse medewerkers is niets bekend' (p.43). Hier maakt hij zich mijns inziens wel iets te makkelijk vanaf en had zijn begeleidingscommissie wat kritischer mogen optreden.

Vierde tak: tijdschriftagent

Na de oorlog zette de geleidelijke groei van S&Z na een opstartperiode gestaag door. De groep van zo'n veertig medewerkers in 1945 groeide in de jaren vijftig uit naar honderd en aan het eind van de jaren zestig liepen er bijna tweehonderd medewerkers bij S&Z rond. Inmiddels al lang niet meer alleen aan de Keizersgracht, waar tot in de jaren zeventig de boekhandel en een deel van de administratie gevestigd bleef, maar in toenemende mate in een verbouwde bollenschuur in Lisse waar de antiquariaatsvoorraad werd opgeslagen.

De poot antiquariaat was nog steeds de kurk waar S&Z op dreef, al was er inmiddels een vierde tak aan het bedrijf toegevoegd: die van tijdschriftagent. Met de enorme groei van het aantal wetenschappelijke tijdschriften ontstond er in toenemende mate bij zowel de producenten ervan (uitgevers) als de consumenten (bibliotheken en bedrijven) de behoefte aan een intermediair die tegen een vergoeding alle administratieve en logistieke werkzaamheden voor zijn rekening zou nemen. Jaarlijks groeide het aantal verhandelde tijdschriften met 10 procent, en door actief in te zetten op automatisering slaagde S&Z erin in deze groeiemarkt een sterke positie te veroveren.

Activiteiten afstoten

In het laatste kwart van de twintigste eeuw zette die trend verder door, door schaalvergroting en overnames. S&Z werd een wereldspeler op de markt van de zogenaamde *subscription agents*, met concurrenten als Blackwell, Dawson, EBSCO en Faxon. En in 1999 zelfs de grootste, na de overname van Faxon Europe en de fu-

'De activiteiten als *subscription agent* waren de nieuwe kurk, die echter door de digitalisering van de informatievoorziening ook de doodsklap kreeg'

sie met Blackwell, met een omzet van 1 miljard euro, kantoren in achttien landen en ruim 1.200 medewerkers, en het hoofdkantoor in Lisse. Wel waren inmiddels de invloed en het belang van de familie Swets in het bedrijf sterk verminderd. In 1995 deed de Nederlandse Participatie Maatschappij haar intrede. Een voor een stootte S&Z in deze periode activiteiten af. De boekhandel werd gesloten, de uitgeverij verkocht en de handel in gedrukte sets tijdschriften liep op zijn laatste benen.

De boot gemist

De activiteiten als *subscription agent* waren de nieuwe kurk, die echter door de digitalisering van de wetenschappelijke informatievoorziening ook de doodsklap kreeg. Grote internationale uitgeverijen als Elsevier, Springer en Wiley gingen direct zakendoen met hun afnemers over volledige, digitale tijdschriftenportfolio's. De kleinere uitgeverijen met hun geringe aantal, vaak ook nog eens papieren, tijdschriften en navenant lagere marges voor de intermediair bleven over. Concurrent Dawson ging als eerste failliet, S&Z volgde enkele jaren later. Alleen EBSCO wist zich staande te houden door op tijd zijn activiteiten te verbreden, van het aanbieden van content (via EBSCOhost) via het organiseren van een zoekinterface (EDS) naar het financieren van een opensourcebibliotheekplatform (FOLIO). *Disintermediation* verslagen door diversificatie. Het is een invalshoek die bij Bouwens onvoldoende uit de verf komt, mogelijk vanwege zijn archiefgedreven aanpak.

S&Z miste dus de boot en verdwijnt nu langzamerhand uit ons collectieve geheugen én uit het straatbeeld. Het pand waar het allemaal begon, in de Vijzelstraat, is al lang en breed gesloopt bij de verbreding van die straat. De boekhandel aan de Keizersgracht is inmiddels een boetiekhôtel. En het leegstaande hoofdkantoor in Lisse staat op het punt plaats te moeten maken voor woningbouw. Met een variant op het bekende gezegde uit het tv-programma *Dit was het nieuws*: gelukkig hebben we Bouwens' boek nog. <

**KB
ONDERZOEKS-
KRONIEK**

**GELEZEN
+
BUITENLAND
+
VERENIGINGEN
+
GASTCOLUMN
+
LIFEHACKING**

**‘NFI speurt met Europese partners
naar verborgen criminele informatie’**

**Het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) doet mee aan
Uncover: een Europees project waarin opsporingsdiensten
en bedrijven in Europa samenwerken om steganografie die
wordt gebruikt door criminelen te detecteren, aldus een
bericht op informatieprofessional.nl.**

[@informatieprofessional](https://www.facebook.com/informatieprofessional)

[@IPnieuws](https://twitter.com/IPnieuws)

[linkedin.com/company/informatieprofessional](https://www.linkedin.com/company/informatieprofessional)

WAAR TAALMODEL EN GAMINGHARDWARE ELKAAR ONTMOETEN

Fijnmazig zoeken in de collecties mogelijk maken en al deze data aan elkaar en aan andere bronnen verbinden, zo luidt een van de doelen van de KB. De huidige ontwikkelingen in NLP en AI, en 'wat tweak-werk', helpen de nationale bibliotheek daarbij.

Geen probleem, hoe simpel het ook lijkt, is daadwerkelijk simpel, als je maar lang genoeg inzoomt. Zo is het voor de lezers van dit stuk nog vrij eenvoudig om in de volgende zin te kunnen aangeven wat een zogenoemde entiteit – een persoon, locatie of organisatie – is en wat niet: Ook

'Gamingvideokaarten zijn in staat een taalmodel te genereren binnen dagen, terwijl dit met een standaard processor weken tot maanden duurt'

hoogleraar staatsrecht Wim Voermans wijst erop dat het verwijderen van de sms'jes door Rutte niet mag vanuit zijn kantoor te Den Haag. Het potlood mag weer weg, goed gedaan! De personen Rutte en Wim Voermans en de plaats Den Haag moeten inderdaad worden aangestreept. Het wordt echter al snel ingewikkeld. Kijk bijvoorbeeld naar deze

zin: *Best is volgens mevrouw Van den Haag de leukste plek op de wereld. Weg valt alle wetmatigheid waar je je in de vorige zin aan vasthiel. Best is hier een plaats en mevrouw Van den Haag een persoonsnaam.*

En dit is nog een relatief simpel voorbeeld, want in historische documenten is het aantal uitzonderingen niet op te sommen.

In de rubriek 'KB Onderzoekskroniek' beschrijven medewerkers van de afdeling Onderzoek van de Koninklijke Bibliotheek hun resultaten, trends en vondsten.

NLP en NER

De taak van het vaststellen van entiteiten wordt binnen het vakgebied natural language processing (NLP) ook wel named entity recognition (NER) genoemd. Er zijn vele pogingen gedaan om de wetmatigheid en de structuur van zinnen te ontrafelen met code. Dit maakt het mogelijk om geautomatiseerd grote hoeveelheden tekst te ontsluiten met zeer fijnmazige zoekmogelijkheden. Bovendien stelt het je in staat om op basis van de gevonden entiteiten bronnen aan elkaar te verbinden.

Reusachtige rekenkracht

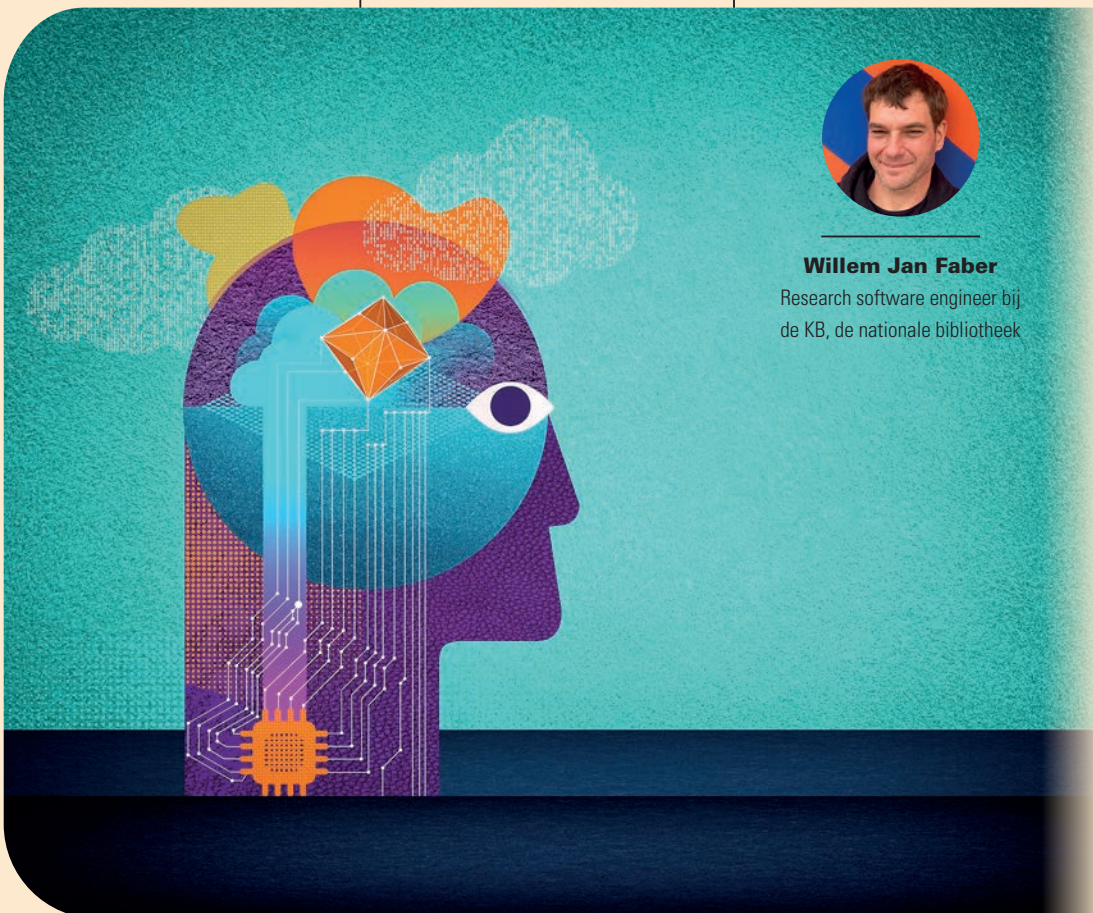
De laatste jaren zijn er grote doorbraken geweest binnen het vakgebied NLP. Dat komt doordat kunstmatige intelligentie in hoog tempo volwassen is geworden. Bedrijven als NVIDIA, Google/DeepMind, OpenAI, Microsoft en IBM tillen deze ontwikkelingen razendsnel naar grote hoogten. Zelfs de kleintjes doen mee. Zo heeft webshop Zalando een eigen NLP-engine.

De grote bedrijven storten zich met reusachtige rekenkracht op gigantische datasets. Neem het BERT-taalmodel van Google, dat onder andere wordt gebruikt in Google Translate, Alexa en Siri. Het wordt getraind met Wikipedia (zo'n 2,5 miljard woorden) en het Google Books-corpus (zo'n 80 miljard woorden) in meer dan tien talen. Om dit te kunnen verwerken heeft Google

Willem Jan Faber

Research software engineer bij de KB, de nationale bibliotheek

eigen specifieke AI-hardware ontwikkeld en 64 zware systemen vier dagen laten draaien.

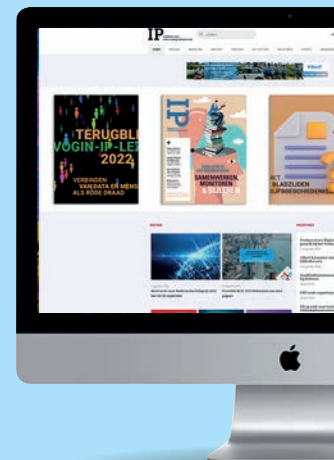
Snellere videokaart

De speciale hardware van Google is gemaakt om gigantisch veel matrix-/vectorberekeningen te doen, vergelijkbaar met een klassieke videokaart. In een 3D gamewereld is de videokaart verantwoordelijk voor het genereren van zestig beelden per seconde. Het toeval wil dat de berekeningen die worden uitgevoerd tijdens het trainen van een taalmodel lijken op die van het genereren van een 3D gamewereld. De videokaart is efficiënter in een specifiek soort wiskunde dan de standaard processor. Dit verschil is goed te merken als je met grote taalmodellen gaat werken; de duurdere gamingvideokaarten zijn in staat een taalmodel te genereren binnen dagen, terwijl dit met een standaard processor weken tot maanden duurt.

Indonesisch taalmodel

Binnen de KB profiteren we enorm van deze grootschalige NLP-onderzoeken. Veel van de resultaten worden vrijgegeven en zijn met wat tweak-werk ook in te zetten voor onze doelen: fijnmazig zoeken in onze collecties mogelijk maken, en deze collecties zo goed mogelijk aan elkaar en aan andere bronnen verbinden.

Om te kunnen profiteren van de recente ontwikkelingen gebruiken we bij de KB regelmatig het rekencentrum van SURF (surf.nl). Binnen de SURF Research Cloud-omgeving is het mogelijk een beroep te doen op zware videokaarten die nodig zijn om de bestaande taalmodellen te hergebruiken. Zo hebben we voor onze researcher in residence Simon Kemper een Indonesisch taalmodel ontwikkeld op basis van Googles BERT. De resultaten die we hebben behaald, zijn ronduit verbluffend. Wil je precies weten hoe goed de aanpak werkt, check dan Simons blog: tinyurl.com/KBbert. <

**vakblad voor
informatieprofessionals**

**Met ingang van dit
jaar verschijnt IP
vier keer op papier
en vijf keer als
digitaal magazine.**

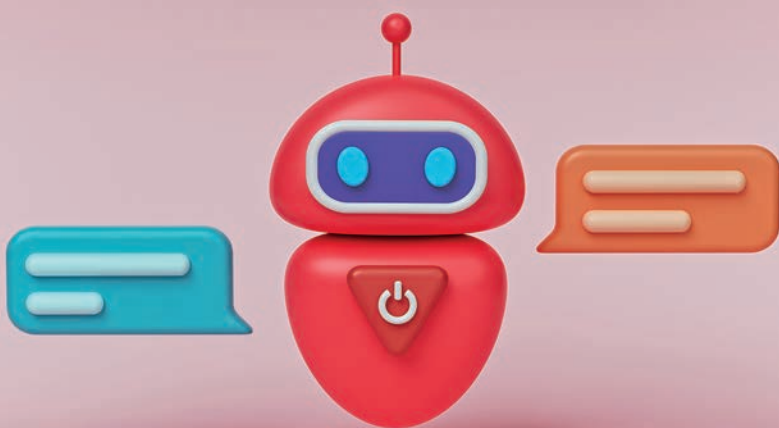

De papieren IP belandt gewoon in je fysieke brievenbus, de digitale IP krijg je als versleutelde link die we sturen naar het mailadres dat bij ons bekend is. Daarnaast kun je als abonnee alle IP's – papier en digitaal, vanaf jaargang 2011 – als vanouds raadplegen in het **online archief** op informatieprofessional.nl.

De losse bijdragen in full-text en de hele nummers als pdf (papieren bladen) en als digitaal magazine.

Vragen? Mail dan even naar redactie@informatieprofessional.nl.

www.informatieprofessional.nl

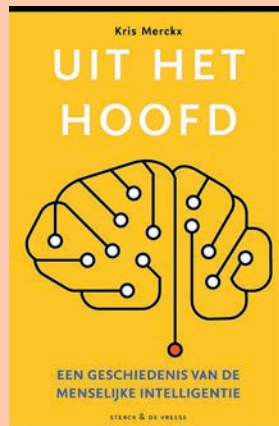

UIT HET HOOFD

Een geschiedenis van de menselijke intelligentie | Kris Merckx | Sterck & DeVreese | paperback 9789056159269 | € 24,95 | 224 pagina's | booksandbags.be/uithethoofd

Welk voordeel biedt het ons evolutionair gezien om informatie te kunnen onthouden? Waarom verzamelen grote techbedrijven massa's data? Hoe komt het dat 90 procent van alle data die de mens door de geschiedenis heen produceerde, stamt uit het laatste decennium? De werktuigen en technieken die de mens bedacht, dienden niet enkel om het werk te verlichten,

maar ook om onze hersenarbeid te verminderen. Zo bedacht men in het oude Babylon al indexeringstechnieken om tussen de vele kleitabletten informatie snel te kunnen terugvinden. Intelligentie heeft te maken met informatieverwerking en waarneming, maar ook met groepsgedrag, zo weet Kris Merckx, historicus en docent multimedia en websiteontwikkeling aan de University Colleges Leuven-Limburg, waar hij onderzoek doet naar onder meer augmented reality en brain computer interfaces. Op bepaalde momenten in de menselijke geschiedenis is onze herseninhoud niet toe- maar afgenomen. Hoe dit

komt en of kunstmatige intelligentie in de toekomst ons denkvermogen zal overnemen, daarover schrijft hij in zijn nieuwste boek. <

Tip voor een boek, onderzoek, paper of ander geschreven werk dat interessant zou kunnen zijn voor collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatie-professional.nl.

KAN DIT WEG?

Een pleidooi voor professioneel informatiebeheer bij de overheid | Saskia Giesbers | Haystack | paperback 9789461265135 | € 32,50 | 256 pagina's | verschijnt 15 september, ook als e-book en gesproken boek (€ 28,50) | unfoldmatters.nl

Meer dan ooit verzamelt de overheid bergen digitale informatie. Daarbij gaat veel mis, zoals de toeslagenaffaire pijnlijk heeft laten zien. Wat kunnen informatieprofessionals doen om de informatie te

stroomlijnen en crises te voorkomen? De overheid vindt het moeilijk om alle informatie goed te verzamelen, ontsluiten, bewaren en

op te ruimen. Wetgeving maakt dit extra lastig: van de ene wet moet je een rapport bewaren, van de andere moet je het weggooien. Succesvol informatiebeheer is meer dan ooit afhankelijk van de inzet van IP'ers die weten wat werkt en wat niet. In *Kan dit weg?* beschrijft coach, docent en ondernemer Saskia Giesbers herkenbare verhalen uit de (weerbarstige) praktijk van de IP'er, en draagt ze oplossingen aan voor de dilemma's waar informatieprofessionals dagelijks mee te maken hebben. <

INFORMATIE ZOEKEN, GEBRUIKEN EN BEOORDELEN

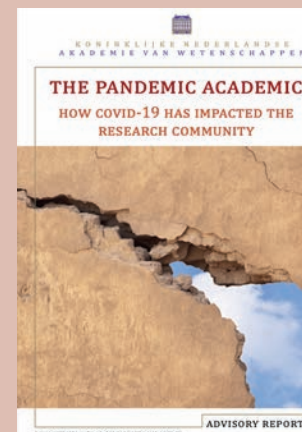
Informatievaardigheden en soorten informatiebronnen | o.l.v. VVBAD, de beroepsvereniging van de informatiesector in Vlaanderen | Politeia Uitgeverij | paperback 9782509041296 | € 33 | e-book 9782509041524 | € 24 | print en digitaal samen € 45 | 286 pagina's

Deze publicatie is een referentiewerk voor iedereen in Vlaanderen die actief is in de bibliotheeksector of bij een documentatiedienst. In

het eerste deel van het boek komen informatievaardigheden aan bod, en de evolutie van de rol van de bibliotheek daarin. Het tweede deel zoomt in op de verschillende aspecten van informatiebronnen, met aandacht voor onder andere het wettelijk depot en de Belgische Bibliografie, de Koninklijke Bibliotheek van België en open science. Het derde deel is gericht op het beheren van informatie binnen organisaties en de uitdagingen van kennismanagement – inclusief praktische toolkit voor de implementatie ervan. De publicatie

maakt deel uit van de reeks *Wegwijzer bibliotheken en documentatiecentra*. <

THE PANDEMIC ACADEMIC

How Covid-19 has impacted the research community | KNAW-commissie onder voorzitterschap van Natali Helberger (hoogleraar recht & digitale technologie, Universiteit van Amsterdam) | 9789069847535 | 70 pagina's | te downloaden op knaw.nl/publicaties/pandemic-academic-how-covid-19-has-impacted-research-community

Ook de wereld van de wetenschap stond tijdens de coronapandemie op z'n kop. Covid-gerelateerde onderzoeksprojecten kwamen razendsnel van de grond en nieuwe kennis werd sneller gedeeld dan ooit. Tegelijk

DE CORPORATE YOGI

10 principes voor mentale balans

in je werk | Judith Manshanden
| Boom uitgevers | paperback
9789024447428 | € 26,50 |
e-book 9789024447435 | € 19,95
| 192 pagina's

Wie regelmatig yogaat, weet hoe heilzaam dit kan zijn en wordt daarin gesteund door onderzoek. Er zijn intussen ook legio mensen, van alle leeftijden, die zich in de filosofie van yoga verdiepen en zich in de daarbij beho-

rende houdingen proberen te bewamen. Meer focus, meer rust – ook op het werk. Een corporate yogi worden dus. Niet een nieuw begrip, maar Judith Manshanden weet er als psycholoog en directeur van Delight Yoga een inspirerend boek over te maken. Ze leert je bijvoorbeeld hoe stressvolle werksituaties vanuit evenwicht te benaderen, maar ook hoe balans en betekenis te zoeken zonder dat je meteen je hele leven hoeft om te gooien. Het boek helpt je met meer werkge-

luk aan de hand van de tien belangrijkste wijsheden uit de yoga – inclusief concrete acties (zonder matje). Voorbeeld van zo'n concrete actie: yoga gaat over het cultiveren van een flexibele levenshouding; je traint je vermogen om tevreden te zijn met wat je hebt (dit wordt santosha genoemd). Ook op je werk kun je een tevreden houding 'kweken', bijvoorbeeld door vijf personen te noemen die positief worden beïnvloed door jouw werk. Welke impact heb jij op hun leven? <

kwamen veel wetenschappers persoonlijk in de knel door afgebroken onderzoeksprojecten, de omschakeling naar online lesgeven en het thuiswerken. De snelle digitalisering van het wetenschapsbedrijf maakte veel mogelijk, maar door die digitalisering hebben universiteiten zich ook met huid en haar overgeleverd aan bigtech, aldus de KNAW. In *The pandemic academic* inventariseert de organisatie de gevolgen van de coronapandemie voor de wetenschap: wat willen we behouden en wat beslist niet? Ook is er in het rapport uitgebreid aandacht voor de impact van de pandemie op het vertrouwen in wetenschap en de relatie tussen wetenschap, samenleving en politiek. Zo dringt de KNAW erop aan dat universiteiten samen op zoek gaan naar alternatieve digitale infrastructuren en richtlijnen maken die recht doen aan de onafhankelijke positie van de wetenschap. Verder pleit ze ervoor dat wetenschapscommunicatie een volwaardig onderdeel wordt van het academisch curriculum. <

SUPERFALEN

Creëer radicale openheid over fouten in organisaties | Frank Deuring

| Boom uitgevers | paperback
9789024446896 | € 22,50 |
e-book 9789024446902 | € 16,95 |
160 pagina's | foutenfabriek.org

Van je fouten kun je leren. Toch is er, vooral op het werk, vaak maar bar weinig ruimte om fouten te maken. Het gevolg? De ene na de andere burn-out en een waardeloze sfeer. In zijn boek houdt Frank Deuring daarom een vurig pleidooi voor falen op het werk. Medewerkers die zich veilig voelen om zelfs de grootste blunders te delen, maken

uiteindelijk juist veel minder fouten, betoogt Deuring. 'In een zelflerende organisatie leren mensen immers niet alleen van hun eigen fouten, maar ook van die van anderen. De luchtvaart is hier een treffend voorbeeld van. Daar weten ze allang dat je fouten niet moet afstraffen, en dat inzicht heeft het vliegen een stuk veiliger gemaakt.' Het creëren van een open foutencultuur begint bij je eigen mindset,

zo stelt de auteur. Hij laat met humor zien hoe je omgaat met schaamte, afwijzing en tegenslagen, en hoe je perfectionisme kunt loslaten. Ook legt hij uit hoe je de cultuuromslag binnen je organisatie maakt. Cruciaal daarbij is hoe je anderen aanspreekt op hun fouten, hoe je reageert wanneer iemand een fout deelt en dat je zorgt voor terugkoppeling. <

Erfgoed - advies,
detachering & projecten

Reekx

Cultureel Erfgoed

Cultureel Erfgoed is van iedereen en moet voor iedereen bereikbaar zijn. Reekx registreert, ontsluit en digitaliseert uiteenlopende collecties.

Meer weten?

070 - 300 06 84

info@reekx.nl

www.reekx.nl

De Belgica vertrekt vanuit Antwerpen op 16 augustus 1897.

Detail van de route van de Belgica door de Straat van Magellaan.

ZUIDPOOLEXPEDITIE BELGICA KOMT TOT LEVEN MET STORY MAP

Het is een ietwat vergeten, maar spectaculair verhaal, stelt KBR. Op maandag 16 augustus 1897 vertrekt het omgebouwde Noorse robbenschip Belgica onder grote belangstelling uit de haven van Antwerpen. Aan boord een internationale bemanning van wetenschappelijk en varend personeel. Onder hen ook twee mannen die later wereldberoemd zullen worden: Roald Amundsen en Frederick Cook. Onder leiding van Adrien de Gerlache trotseert het schip zware stormen en een bittere poolwinter. In 1898 loopt de Belgica vast in het poolijs en de bemanning moet ongepland overwinteren op Antarctica. De extreme omstandigheden en een gebrek aan vers voedsel drijven de mannen tot het uiterste. Een dieet met pinguïn- en zeehondenvlees houdt hen ternauwernood op de been. In januari 1899 zit het schip nog steeds muurvast en slaat de wanhoop toe. Pas op 28 maart 1899 bereikt de Belgica uiteindelijk weer vaste grond.

De Belgica in het pakijns in de Noordelijke IJzsee (uit: *La Revanche de la Banquise. Un été de derive dans la mer de Kara, juin-septembre 1907*, Duc Philippe D'Orléans).

Vorige maand, op 16 augustus, was het 125 jaar geleden dat het onderzoeksschip Belgica vanuit Antwerpen vertrok naar Antarctica. De piepjonge bemanning zou de eerste worden die overwinterde in het Zuidpoolgebied. De Belgische nationale bibliotheek KBR heeft het verhaal van deze expeditie in kaart gebracht aan de hand van originele documenten uit haar collecties.

Reconstructie via originele kaart

KBR heeft een story map – ‘In het kielzog van de Belgica’ – gemaakt over deze tocht. Dankzij historische documenten biedt ze een nieuw perspectief op de belevenissen van De Gerlache en zijn bemanning, van hun doortocht door Vuurland tot in het pakijns van Antarctica. Al het beeldmateriaal is afkomstig uit de collecties van KBR. De bibliotheek bewaart veel bronnen over de Zuidpoolexpedities (1897-1909) van De Gerlache, maar ook originele krantenartikelen uit de negentiende eeuw waarmee het thuisfront op de hoogte kon blijven.

Terugkeer der Belgica
 Uit Buenos-Ayres wordt er geseind dat de steamer Belgica, onder bevel van onzen landgenoot, kapitein de Gerlache, en die vertrok voor een tocht naar de Zuidpool, te Puente Arenas moet zijn aangekomen. De steamer braecht den winter door in het ijs. Een lid der expeditie M. Danco moet zijn overleden. Dezelfde tijdingen worden, op datum van 4 April, geseind uit New-York. De reis der Belgica moet met een goeden uitslag zijn bekrond geworden. Een groot aantal nieuwe streken werden in de Wedellzee ontdekt. Tevens ontdekte men nieuwe zeeën, zeer ver naar de Zuidpool op, alsook in werking zijnde vuurbergen. De Belgica zal aanstaanden winter in de Zuidpoolzeen niet weerkeren, zooals M. de Gerlache eerst van zin was.

Artikel uit *Het Laatste Nieuws* van 6 april 1899.

De zeekaarten die De Gerlache aan boord van de Belgica gebruikte, werden in 1941 door zijn dochter aan KBR geschonken. Ze bevatten handgeschreven notities, zoals de exacte vaarroute van de Belgica. Mede aan de hand van deze kaarten heeft de nationale bibliotheek het verhaal van de expeditie kunnen reconstrueren.

Relevant tot op vandaag

De Belgische expeditie naar Antarctica zou België naam en faam geven in het Zuidpoolonderzoek. De onderzoekers ontdekten 88 geografische landschappen (kapen, baaien, bergen, eilanden, straten) en vulden een stukje in van de cartografie van een toen nog onbekend deel van de wereld. De logboeken van de eerste Belgicavaarders dienen ook vandaag nog de wetenschap: ze worden gebruikt om na te gaan hoeveel ijs er in een eeuw gesmolten is op de Zuidpool, aldus KBR.

> Je kunt de story map ‘In het kielzog van de Belgica’ bekijken op bit.ly/storymap-belgica. <

Vibe shift in archievenland?

Dat veranderingen vaak niet zo snel gaan binnen de archiefsector is een understatement, maar de laatste maanden hangt er iets in de lucht. Is er een vibe shift gaande? Ofwel: is de tijdgeest ook deze sector aan het veranderen? Tijdens een aantal recente bijeenkomsten leek het er wel op.

In mei vond in Den Haag de conferentie 'Met andere ogen' plaats, georganiseerd door het Haags Gemeentearchief. Alleen al door de keuze van de locatie in de wijk Transvaal werd de kernvraag van de bijeenkomst onderstreept: hoe representatief is de collectie van het gemeentearchief in verhouding tot de cultureel zeer diverse stad eigenlijk? Belangrijkste conclusies van deze dag zijn dat archieven het mogelijk moeten blijven maken om ieders verhalen te vertellen. En dat ze gemeenschappen moeten ondersteunen bij het behouden van deze verhalen. Hoofdgast was de gerenommeerde Zuid-Afrikaanse

archivaris Verne Harris, eerder archivaris van Nelson Mandela, nu director of Archive and Dialogue van de Nelson Mandela Foundation. Aan het eind van de dag benoemde hij fijntjes wat er volgens hem nog beter kon. Zo was hem opgevallen dat er weinig mensen van kleur bij de bijeenkomst waren en dat het panel, waarin werd gereflecteerd op de gepresenteerde nieuwe initiatieven, uit vier witte heren bestond. Goed om dit te benoemen en er in het vervolg beter op te letten.

MEER ZELFREFLECTIE
Tijdens de Archiefdagen die in juni in Alkmaar werden gehouden, stond de 'Waarde(n) van de archivaris' centraal. De

beroepscode voor archivarissen stamt uit de vorige eeuw, past deze nog wel bij de huidige maatschappij en hoe moet onze beroepsgroep zich hier toe verhouden? Susan Legêne, hoogleraar politieke geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam, pleitte onder andere voor meer zelfreflectie bij archivarissen. Ze wees op de onmogelijkheid om objectief en onpartijdig te zijn als je tot een betere representatie wilt komen van alle burgers in de archieven. Ze adviseerde meer mensen van buitenaf naar binnen te halen, zodat outsiders meer insiders worden. Ze oogstte lof met haar verhaal en het bepaalde de discussie in de wandelgangen die middag.

RECHT OP INFORMATIE
Eerder die dag was de speech van de algemene rijksarchivaris Afelonne Doek een illustratie van de nieuwe wind die waait in die mooie stad achter de duinen. Ze schetste een aantal ethische kwesties en dilemma's die haar waren opgevallen in haar eerste halfjaar in deze functie. Haar belangrijkste leidraad is het recht van mensen op (hun) informatie, en zij wil dat, samen met alle producenten van informatie, zowel overheden als particuliere archieven, veel actiever gaan realiseren en de rol van het Nationaal Archief daarin beter zichtbaar maken. De vibe shift in archievenland is overduidelijk gaande. <

Elke maand organiseert de KNVI op een dinsdag een online bijeenkomst met een speciaal, actueel thema dat relevant is voor informatieprofessionals. Deze Super Tuesday-reeks vormt 'een afspiegeling van de verschillende disciplines binnen de KNVI op het gebied van informatiemanagement, informatievoorziening en informatietechnologie'. Op 4 oktober (16:00-17:30 uur) zal het webinar ingaan op open science. Voor KNVI-leden is deelname gratis, niet-leden betalen 25 euro (excl. btw). Meer informatie over de invulling van deze Super Tuesday vind je op knvi.nl.

Zelf gedaan (of niet)

Zomertijd: heerlijk om bij te lezen, uit te rusten en je op te laden voor de tweede helft van het jaar. Bijzonder eigenlijk wat een jaarcyclus met je doet. Van opstarten in januari naar toewerken naar de zomer en daarna de sprint naar de decembermaand. Hoeveel technologie we ook tot onze beschikking hebben, het werkritme lijkt dezelfde ijzeren wetten als de jaargetijden te volgen. Hoewel het magnetische noorden nu wel heel erg aan het schuiven is (van Canada richting Siberië) en de zonne-energie nogal fluctueert de laatste tijd – zie de blogs van 'klimaatgek' Rob de Vos – blijven we de jaargetijden gelukkig nog herkennen. Tegelijkertijd is ons klimaat, net als ons werk, onderhevig aan heftige schommelingen en inslagen. Soms door onszelf geïnitieerd, soms niet.

SCHRIKKEN VAN BERICHTEN

Bij zelf veroorzaakte inslagen kun je denken aan berichten die mij onlangs erg lieten schrikken: ons regenwater is wereldwijd zo vervuild met 'forever chemicals' (per- and poly-fluoroalkyl substances, PFAS), dat het niet goed drinkbaar meer is. Of aan het enorme verbruik van kostbaar drink(grond)water door bedrijven, meer dan regen kan aanvullen. Of aan het online werken dat heel efficiënt kan zijn, maar ook de armoede van het gebrek aan persoonlijke interactie zo duidelijk maakt.

DATA NIET ALTIJD ZUIVER

Over de niet zelf veroorzaakte schommelingen is het wetenschappelijke discours het nog niet eens en zijn de meningen nog lang niet uitgekristalliseerd. We hebben steeds meer data tot onze beschikking die mogelijk antwoorden helpen geven op de vragen die we ons stellen. Het nadeel van die data is echter dat zowel voor- als tegenstanders van een wetenschappelijke discussie er hun gelijk mee kunnen aantonen. Een ander nadeel van data is dat ze niet altijd zuiver zijn, en dat een

aanzienlijk percentage wetenschappers ook nog wel eens foute statistische analyses maakt (zie het onderzoek van Daniele Fanelli).

RATIONELE KENNIS IS RELATIEF

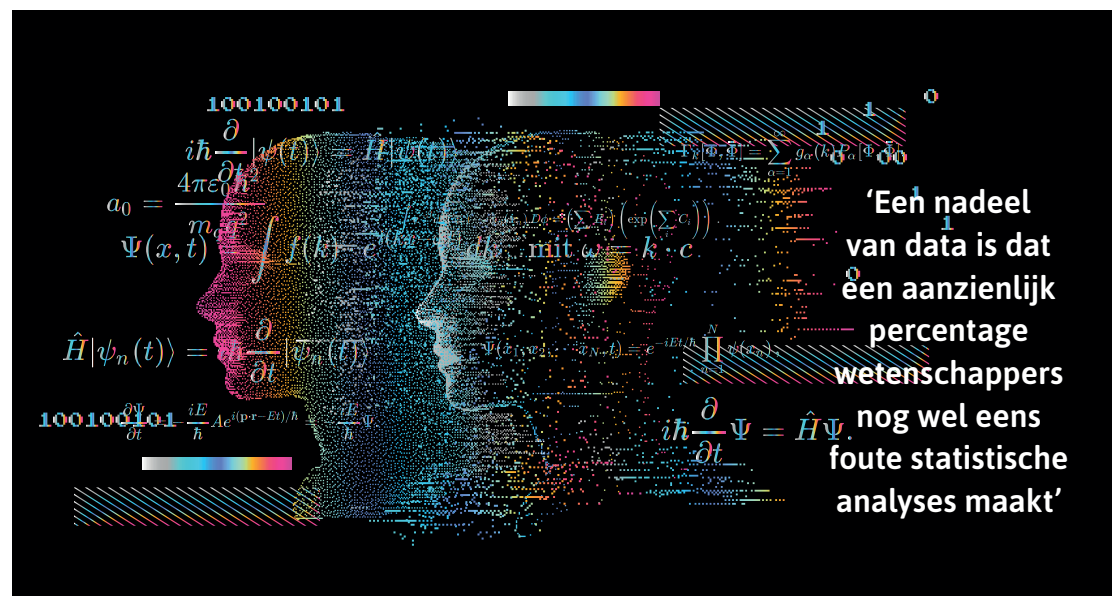
Tot slot hebben we in de wetenschap anno 2022 te maken met een mechanistische-materialistische wereldvisie op wetenschappelijk handelen. Mattias Desmet (en zijn boek *De psychologie van totalitarisme*) herinnerde me daar op weergaloos scherpe wijze

aan. We denken dat de wereld verklaarbaar en maakbaar is, maar de grootste denkers en wetenschappers der aarde, van Einstein, Heisenberg en Hawkins tot Bohr en Planck, geven het aan, zoals Desmet beschrijft: hoe meer we weten, hoe meer we met veel bescheidenheid moeten concluderen dat rationele kennis relatief is. Met als mooiste voorbeeld dat pas als je als waarnemer naar een elementair deeltje kijkt, dit deeltje zich manifesteert, ook al is het biljoenen jaren geleden ontstaan.

Mijn voornemen voor de laatste maanden van het jaar? Zo veel mogelijk offline werken en mensen persoonlijk ontmoeten. En nog meer openstaan voor het verhaal achter feiten, metingen en data. Om met Desmet te spreken: 'Humanity has to step firmly onto the path of logic in order to ultimately transcend rationality.'

Wouter Bronsgeest, duovoorzitter van de KNVI.

In het archief op informatie-professional.nl vind je dit artikel inclusief alle linkjes. <

'Een nadeel van data is dat een aanzienlijk percentage wetenschappers nog wel eens foute statistische analyses maakt'

DATA DILEMMA'S

Onderzoek levert data op, en voor die data is sinds de invoering van de AVG een lastige hobbel opgeworpen die ongelimiteerde exploitatie in de weg staat: doelbinding. Het gaat hier om het principe dat data verzameld voor het ene doel niet zonder toestemming van de gene waarover die data gaan overgedragen mogen worden aan een andere partij die er andere dingen mee gaat doen. Dat maakt juridisch correct overdragen van data vanzelfsprekend lastiger. Gevolg: met enige regelmaat worden berichten gepubliceerd waarin wordt gesteld dat privacy best belangrijk en zorgvuldigheid een groot ding is, maar de AVG vaak een sta-in-de-weg vormt voor de effectieve bestrijding van criminaliteit, een gezonde bedrijfsvoering of een groeiende economie.

Er blijft, kortom, veel te veel onbenut potentieel bij de datasets die op de plank liggen te verstoffen. Met een aanpassing van de Wet hergebruik van overheidsinformatie (Who) uit 2015 hoopt de overheid enkele barrières uit de weg te ruimen. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) is om advies gevraagd en stelt: 'Het wetsvoorstel moet ervoor zorgen dat zo veel mogelijk overheidsdata beschikbaar worden gesteld, bijvoorbeeld voor onderzoek, maar ook voor commercieel gebruik. Die data moeten volgens het voorstel ook doorzoekbaar zijn met software en te combineren zijn met andere data.'

Hergebruik persoonsgegevens

Precies daarover schrijft de AP in haar jaarverslag over 2021: 'Er komen steeds meer producten en diensten waarbij persoonsge-

gevens worden gebruikt en/of verzameld. Deze producten en diensten creëren vervolgens meer data. Dit heeft voordelen: de data kunnen worden gebruikt om bijvoorbeeld gericht producten en diensten aan te bieden, maar ook nadelen: er vindt steeds meer ongeoorloofde doorverkoop van persoonsgegevens aan derden plaats, die vervolgens kunnen worden gebruikt om ons te beïnvloeden en te sturen.'

De autoriteit vindt dat de Who op het gebied van hergebruik van persoonlijke gegevens te ver gaat. In haar advies aan het kabinet (11 augustus) pleit zij ervoor om in de wet op te nemen dat hergebruik van persoonsgegevens in openbare registers in principe verboden is.

Vraag en aanbod

Er is groeiende twijfel of de op rechten gebaseerde benadering wel zo effectief is, waarbij een individuele burger via een autoriteit zou kunnen afdwingen dat persoonlijke data niet worden gebruikt. Tegelijkertijd is er in een kapitalistisch systeem ook een alternatief: de notie dat de waarde van data te bepalen is door de mechanismen van vraag en aanbod. Wie data heeft die een ander graag wil hebben, heeft in dat model de mogelijkheid om economisch voordeel te trekken uit dat bezit. In dat licht bezien dringt zich de associatie op met een suggestie die Barbara Baarsma begin augustus opwierp om via economische mechanismen de uitstoot van CO₂ te beperken.

Haar idee: geef ieder individu het recht op een vaste hoeveelheid CO₂-uitstoot en maak dat recht vervolgens verhandelbaar. Gebruik je je emissierecht niet, dan kun je dat aan de hoogste bidder op een 'emissierechtenbeurs', waar vraag en aanbod de prijs van emissierechten bepalen, verkopen. Ze oogstte een storm van kritiek, en de Rabobank zag zich genooddakt afstand te nemen van dit 'gedachte-experiment'.

Fair data economy

Toch is het idee van een beurs zo gek nog niet, mits je ervoor kunt zorgen dat de markt niet gekaapt wordt door commerciële 'winner takes all' verdienmodellen waarin de netwerkeconomie grossiert. Vanuit die gedachte wordt door een Nederlands conglomeraat (met steun van de EU) gewerkt aan de 'Amsterdam Data Exchange' – een poging om een 'fair data economy' tot stand te brengen op basis van samenwerken vanuit gedeelde waarden. AMdEx (amdex.eu) is een fieldlab met het sympathieke doel om macht over wat met data gebeurt weer iets meer terug te krijgen bij het individu. Of dat voldoende gewicht in de schaal legt bij het touwtrekken over data-eigenaarschap valt te bezien. Maar bouwen aan een concreet alternatief voor persoonlijke data als exclusief verdienmodel van monopolisten is nog altijd beter dan het besef dat als je privacyrecht eenmaal geschonden is, je daaraan nauwelijks iets kunt doen.

Stichting VOGIN informeert en organiseert voor professionals die zich bezighouden met toepassingen van data, informatie, kennis, content, internet en de cloud.

LIEVER LUISTEREN DAN LEZEN

Tekst laten voorlezen kan uitkomst bieden voor een brede doelgroep. Denk aan mensen met leerproblemen of visuele beperkingen, laaggeletterden en ouderen. Het kan echter ook handig zijn als je een nieuwe taal wilt leren, liever luistert dan leest of twee dingen tegelijk wilt doen, zoals een document doornemen tijdens het wegwerken van de afwas of een tijdschrift lezen tijdens het autorijden.

INGEBOUWDE VOORLEESFUNCTIE

Meer en meer software, apps en websites bieden een ingebouwde voorleesfunctie aan. Vooral omdat dit (binnenkort) een verplichting is vanwege toegankelijkheidsrichtlijnen, maar ook de vlucht van audiocontent als podcasts en audio-/luisterboeken draagt bij aan de populariteit van een voorleesfunctie voor tekstuele content. Ondertussen hebben alle bekende besturingssystemen, browsers en applicaties waarbij tekst een rol speelt een voorleesoptie. Meestal vind je die bij de toegankelijkheidsinstellingen, maar de voorleesfunctie wordt ook wel als directe optie aangeboden. Bij browsers als Edge of bij de apps van Google vind je de optie meteen in het hoofdmenu. En bij de tekstverwerker Word in de tab 'Controleren'.

Veel organisaties, zoals het kunstmuseum Escher in Het Paleis in Den Haag, gebruiken de betaalde dienst ReadSpeaker om bezoekers van hun website een directe voorleesoptie aan te bieden.

Mocht een ingebouwde voorleesfunctie het laten afweten of onvoldoende kwaliteit bieden, dan kun je gebruikmaken van talloze beschikbare externe tools en apps. Lees verder voor een beschrijving van twee tekst-naar-spraak-apps die voor mobiele devices bruikbare opties leveren.

Steeds meer software, apps en websites bieden een ingebouwde voorleesfunctie aan, maar er zijn ook externe tools en apps beschikbaar, zoals Voice Aloud Reader en Speech Air.

meest populaire tekstformaten en kan overweg met veertig verschillende talen. Bij sommige talen heb je de keuze uit twee of drie verschillende stemmen. Voor Nederlands kun je kiezen tussen luisteren naar Xander of Ellen. Ellens Vlaamse stem is een stuk relaxter dan de stem van de Nederlander Xander.

Voice Aloud Reader onderscheidt zich door een eenvoudig te gebruiken interface. Via een ingebouwde webbrower (tab 'Read a website') kun je webpagina's toevoegen aan de app om te worden voorgelezen. Via het tabblad 'My Library' kan de app boeken en andere tekstuele bestanden hardop voorlezen. Door op het plusje rechtsboven te klikken kun je documenten importeren. Je vindt Voice Aloud Reader eveneens in de lijst van apps via de deeloctie in bijvoorbeeld de app OneDrive. Ook via deze weg kun je documenten importeren om door Voice

Aloud Reader te laten voorlezen.

Wanneer je tekst hebt gekopieerd, wordt hij automatisch toegevoegd aan de tab 'Read the clipboard' waar hij kan worden voorgelezen. Wanneer een tekst in de app geladen is, krijg je ook de mogelijkheid om de leessnelheid aan te passen.

SPEECH AIR

De app Speech Air (iOS) biedt, boven op de functies zoals besproken bij Voice Aloud Reader, nog een aantal handige extra functies. Zo kun je foto's met tekst toevoegen aan de app, die deze omzet naar voor te lezen tekst.

Deze 'optical character recognition' (OCR)-functie werkt beter met Engelse tekst dan met Nederlandse. En daar waar de import vanuit andere apps (via de deeloctie) nog wel eens wil haperen bij Voice Aloud Reader, vooral bij websites, heeft Speech Air meer directe (klik op 'Luister' met Speech Air) en beter werkende importopties vanuit andere apps.

Tip: gebruik Voice Aloud Reader of Speech Air om deze IP te 'lezen' tijdens het autorijden of de afwas.

VOICE ALOUD READER

De app Voice Aloud Reader van het bedrijf Codeestem (niet te verwarren met de app van Hyperionics Technology met dezelfde naam maar dan met een @ ervoor) is beschikbaar voor iOS en komt binnenkort ook uit voor Android. De app ondersteunt de

Leen Liefsoens

Redacteur van IP en senior informatiespecialist bij de bibliotheek van De Haagse Hogeschool

Cursusaanbod najaar 2022

De VHIC Faculty biedt interactieve open cursussen en volledige leergangen. Al onze opleidingen geven u veel praktische handvatten. Zo kunt u tijdens en na uw opleiding direct met de opgedane kennis aan de slag. Onze trainingen geven we online en op locatie of als combinatie van beiden. Dit verschilt per opleiding.

Opleiding op maat?

Bent u op zoek naar een incompanytraining of wilt u een cursus op maat? Informeer vrijblijvend naar de mogelijkheden.

Interesse?

Kijk op vhic.nl/opleidingen of scan de QR-code onderaan de pagina. U kunt ons ook bereiken via faculty@vhic.nl of 088 053 5400.

Leergangen

Leergang Adviseur Recordmanagement
Start 4 oktober 2022 (14 dagen)

€ 4.450

Leergang Informatiebeheerder
Start 11 oktober 2022 (13 dagen)

€ 4.150

Leergang Strategisch Informatie- en Recordmanager
Start 3 november 2022 (17 dagen)

€ 4.650

Cursussen

Basiccursus informatiebeheer

30 september, 7 en 14 oktober 2022 (3 dagen)

€ 1.295

Leren preserven - i.s.m. het Netwerk Digitaal Erfgoed

10 en 31 oktober en 21 november 2022 (3 dagen)

€ 450

De informatiecoach als gids in de informatiehuishouding
2, 9 en 16 november 2022 (3 dagen)

€ 1.295

Kwaliteitszorg en risicomanagement

3 en 10 november 2022 (2 dagen)

€ 995

Applicatiebeheer en informatieveiligheid

4 november 2022 (1 dag)

€ 525

Selectie en waardering van archieven

8 en 29 november 2022 (2 dagen)

€ 995

Toepassing gemeentelijke Selectielijst 2020

18 november 2022 (1 dag)

€ 525

Informatiewet- en regelgeving

23 en 30 november en 7 december 2022 (3 dagen)

€ 1.295

Office 365 slim en efficiënt inzetten

2 en 9 december 2022 (2 dagen)

€ 1.095